

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 061.2(497.431)"1919/1940"

Prejeto: 21. 11. 2014

Matej Ocvirkprof. zgodovine in geografije, Vrhe 13, SI-3221 Teharje
E-pošta: matej.ovcirk@gmail.com

Društva in društveno življenje na Teharjah do 2. svetovne vojne

IZVLEČEK

Nastanek prvih društev na Teharjah je tesno povezan s političnimi in nacionalnimi boji med slovensko in nemško stranjo pred 1. svetovno vojno. Med obema vojnama je društveno življenje zelo zaživelo in močno je naraslo število različnih društev. Nastala so nova pevska, telovadna in politična društva, gasilsko društvo in stanovske organizacije. Večina društev je bila nepolitična, pojavljala so se katoliška, liberalna in jugoslovansko usmerjena društva, v manjši meri pa tudi delavska. Teharska društva, njihovo delovanje in društveno življenje je večinoma prikazano s pomočjo različnih časopisnih člankov, v manjši meri pa tudi s pomočjo arhivskega gradiva in literature. Arhivsko gradivo posameznih društev se v večini primerov ni ohranilo. Številna društva so bila ob nemški okupaciji slovenskega ozemlja prepovedana in razpuščena, po 2. svetovni vojni pa niso bila več obnovljena.

KLJUČNE BESEDE

Teharje, nastanek prvih društev, društva, društveno življenje, 1919–1941

ABSTRACT

ASSOCIATIONS AND SOCIAL LIFE IN TEHARJE BEFORE THE SECOND WORLD WAR

The emergence of the first associations in Teharje is closely connected with political and national struggles between the Slovenes and Germans before the First World War. In the interwar period, social life in Teharje began to flourish and the number of associations soared. New singing, gymnastic and political associations emerged, as well as a fire brigade and rank organisations. Most associations were apolitical; there were Catholic, liberal and pro-Yugoslav associations, as well as a few workers' organisations. Teharje-based associations, their operations and social life are mostly described by relying on various newspaper articles and to some degree archival materials and literature. Most archival materials of individual associations have been lost. Many associations were banned and dissolved during the German occupation of the Slovenian territory and never resumed their operations after the Second World War.

KEY WORDS

Teharje, emergence of first associations, associations, social life, 1919–1941

Uvod

Teharje kot središče nekdanje plemiške občine ležijo na najvišjem delu terasastega sveta reke Voglajne med Celjem in Štorami ob glavni cesti Celje–Šentjur. S procesom industrializacije in širjenjem industrijskih obratov, zlasti v sosednjih Štorah (Železarna, Samotna, Lesna industrija Teharje), je kraj začel izgubljati kmečki videz. Med obema svetovnima vojnama so bile Teharje občinsko središče, kamor so spadali naslednji kraji: Bukovžlak, Čret, Kresnike, Osenca, Pečovje, Slance, železarske Štore, Vrhe in Zvodno. Teharje so v tem času doživljale gospodarski preporod, občina se je začela elektrificirati, dobila je vodovod in ureditev prometne infrastrukture. V občini se je pojavil tudi močan sloj malih obrtnikov, zlasti gostilničarjev, trgovcev in mesarjev.¹ Tako je teharska občina že leta 1940 imela 51,7 % industrijskega prebivalstva, celjska okolica pa le 48,8 %. Tako sta intenzivna deagrarizacija in širitev industrije Teharje zajeli že med obema vojnama.² Kot navaja *Krajevni leksikon Dravske banovine*, je imela občina Teharje med obema vojnama 4609 prebivalcev in 751 hiš.³ Med obema vojnama je območje Teharij postalo izrazito priselitenno območje, in sicer predvsem zaradi industrijskega in obrtnega razvoja, pa tudi zaradi bližine Celja. Največje število doseljencev so predstavljali primorski imigranti, ki so prebežali na Štajersko zaradi italijanskega pregnanja in fašizma.⁴

Z gospodarskim in družbenim razvojem občine Teharje ter priseljevanjem prebivalstva je zaživelo in se razmahnilo tudi raznoliko društveno in družabno življenje. Večina društvenega arhivskega gradiva ni ohranjena ali se je izgubila, razen gradiva pevskih društev Marjetica in Slavec. Delovanje, razvoj in društvena struktura teharskih društev je tako večinoma prikazana s pomočjo različnih časopisnih člankov. O delovanju in razmahu društvenega življenja na Teharjah je precej podatkov tudi v zapisih občinskih sej občine Teharje. Ohranjeni so ukinitveni spisi teharskih društev in strokovnih organizacij, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Maribor. Konec društev pomeni nemška okupacija Štajerske, ko je bilo ozemlje priključeno neposredno nacistični državi. Ukinjanje društev je vodil Ukinitveni komisar za društva, organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem. V prvem valu so bila ukinjena narodnoobrambna, fantovska in deklisška ter posvetna društva, društva, povezana z naravo, in cerkvene organizacije. V drugem obdobju so ukinili strelska, kmečka, glasbena, kulturna, planinska in športna društva ter cerkvene bratovščine, v zadnjem

obdobju pa še strokovne zveze, poklicne organizacije in združenja ter izobraževalna društva.⁵

Ko še ni bilo društev

Ko še ni bilo ustanovljenih društev in razvitega društvenega življenja na Teharjah, so se redki Teharčani in okoliški prebivalci udeleževali predvsem v celjskem in okoliškem slovenskem društvenem življenju. Eden od pobudnikov in soustanoviteljev Narodne čitalnice v Celju je bil štorski montanist in slovenski rodoljub Andrej Pirnat, ki je sodeloval v pripravljalnem odboru za ustanovitev društva in pri pripravi društvenih pravil.⁶ Pomembno vlogo v celjski Narodni čitalnici so imeli tudi Teharčani Anton Grabič, Miha Vizjak⁷ in Andrej Salmhofer. Vizjak in Grabič sta v celjski čitalnici, kjer je večinoma prevladovala inteligenca, zastopala kmečko strujo. Anton Grabič je bil mlinar v Začretu, ki je pripravljaval šaljive večerne veselice in pisal pesmi za Narodno čitalnico, Andrej Salmhofer pa teharski učitelj, ki je večkrat igral na gosli.⁸ Miha Vizjak, znani sadjar iz Pečovja, je aktivno sodeloval na področju poučevanja o razvoju sadjarstva in sadnem drevju v Cesarjevič Rudolfovem sadjarskem društvu za Spodnjo Štajersko s sedežem v Šentjurju, ki je bilo ustanovljeno leta 1883.⁹ Anton Grabič¹⁰ je večkrat pisal v Bleiweisove *Novice* o dogajanju in slovesnostih v celjski čitalnici, med drugim je z velikimi besedami opisal odprtje Narodne čitalnice v Celju 16. februarja 1862 in potek tega pomembnega celjskega dogodka.¹¹ Napisal je tudi pesem ob odprtju celjske čitalnice z

⁵ Maček, *Ukinitveni*, str. 9–10.

⁶ Goropevšek, *Narodna čitalnica*, str. 13.

⁷ Miha Vizjak (1814–1892), p. d. Pečovšek, je bil posestnik, sadjar in narodnjak iz Pečovja. V celjskem okrožju je ustanovil prvo zasebno drevnico. Sadike je presajal in cepil, okoliške kmete je zalagal s sadikami in cepiči, kasneje je na prigravarjanje sina Matije naročil sadike iz nemških dežel. Ukvarjal se je tudi s sviloprejtvo in okrasnimi rastlinami. Avstrijski cesar ga je leta 1864 odlikoval s srebrnim križcem za zasluge s krono. Vizjak je bil slovenski narodnjak, teharski občinski odbornik in občinski svetovalec teharskih županov Jakoba Žoharja in Andreja Ostrožnika (*Slovenski gospodar*, 14. 4. 1892, str. 116, Iz Teharja. Miha Vizjak).

⁸ *Novice*, 20. 7. 1864, št. 29, str. 237, Iz Celja.

⁹ *Slovenski gospodar*, 31. 5. 1883, št. 22, str. 171, Prvo občno zborovanje »Cesarjevič Rudolfovega sadjarskega društva za Spodnji Štajer«.

¹⁰ Anton Grabič (1809–1886), p. d. Zapečki, je bil mlinar, pesnik in teharski narodnjak, ki se je rodil v Levcu. Na Teharjah je zanesla poklicna pot mlinarja in ustalil se je v Pečovju. Sam se je naučil pisati in brati, ker šol ni obiskoval. Teharčane je spodbujal k branju časopisov, širil slovensko narodno zavest in poudarjal pomen slovenskega izobraževanja. Bil je dopisnik Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novic*, kjer je objavil veliko svojih pesmi, zlasti z narodno vsebino. Veliko je pisal o kulturnem dogajanju v Narodni čitalnici v Celju, katere član je bil tudi sam. Kot podpornik in pisec resolucije se je udeležil II. slovenskega tabora v Žalcu (Ocvirk, Županove zdrahe, str. 63).

¹¹ Goropevšek, *Narodna čitalnica*, str. 19.

¹ *Krajevni leksikon*, str. 96.

² *Slovenski delavec*, 10. 1. 1941, št. 2, str. 2, Obrtno-industrijsko delavstvo.

³ *Krajevni leksikon*, str. 103.

⁴ Ocvirk, *Primorske*, str. 5–6.

naslovom *Od čitavnice v Celju*, ki jo je zložil sam in zapel s pomočjo dveh pevcev na odprtju. Pesem je bila objavljena tudi v *Novicah*.¹²

Ti celjska čitavnica, kak je že kaj?
Ti naša sestra! Odgovor nam daj!
Kak si kaj bila vesela ta dan?
Ko si stopila v ta društveni stan?

Sem bila vesela, tako vam povem,
Prav lepa zahvala vsem tistim ljudem,
Ki ste okinčali mojo glavó,
Kitice spleтали meni lepó.

Res lepo, veselo oblekli so Te,
Prav kakor spodobi čitavnici se;
Tukaj se vidijo slavni možje,
Ki za slovenščino majó srcé.

Kak bil je veseli šestnajsti svečan,
Za celjsko čitavnico rojstveni dan!
Skup je ljudi še čez dvesto biló,
Srečo čitavnici vošili so.

So prišli častiti gospodje zares,
Duhovski ali svetni in kmetje tudi vmes,
Ves po slovensko je slišal se glas;
To je veliko veselje za nas!

Nastanek prvih društev na Teharjah

Prva društva na Teharjah so nastala v času napehtih slovensko-nemških političnih in kulturnih bojev ob koncu 19. stoletja. Imela so politični značaj, vzemala so se za slovensko narodno zavest, krepitev slovenskega političnega življenja in uporabo slovenskega jezika v javnem življenju.¹³ Prvo slovensko društvo, ki je bilo ustanovljeno na Teharjah, je bila podružnica Družbe sv. Cirila in Metoda, ki je bila ustanovljena v Ljubljani leta 1885 kot narodno-obrambna in šolska organizacija, ki je podpirala razvoj šolstva in slovenskega izobraževanja ter v času zaostrenih političnih, narodnostnih in kulturnih spopadov med Slovenci in Nemci ustanavljala slovenske šole in vrtce na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem. Društvo je bilo ustanovljeno v boju proti ponemčevanju in za obrambo pred nemško organizacijo Schulverein. Teharska podružnica je bila ustanovljena z odlokom graškega namestništva 7. januarja 1893.¹⁴ Društvo je imelo prvi sestanek januarja 1893, ko je bil slavnostni govornik ljubljanski odvetnik, po

rodu Teharčan, dr. Franjo Štor^{15, 16}. Na prvem občnem zboru je bil za predsednika imenovan teharski kaplan Josip Potovšek. Namestnik predsednika je bil Jožef Pečnak,¹⁷ tajnik teharski nadučitelj Gašper Vrečer¹⁸ in blagajnik gostilničar Ignac Cajhen. Preostala odbornika sta bila Andrej Samec in nekdanji teharski župan Štefan Štante. Enako vodstvo društva je delovalo v vseh letih obstoja. Število članov društva je bilo vseskozi enako, bilo jih je 76.¹⁹ Na pobudo društva so se tudi številni Teharčani skupaj z drugimi štajerskimi Slovenci, vseh je bilo 400, odpeljali s posebnim vlakom na ogled narodne in s tem prve slovenske opere Teharski plemiči Benjamina Ipavca 22. februarja 1893 v deželnem gledališču v Ljubljani. Krstna uprizoritev opere je bila 10. decembra 1892 v Ljubljani. Za nastanek opere je imel velike zasluge tudi podpredsednik društva, teharski narodnjak Jožef Pečnak, ki je svojega prijatelja, zdravnika Benjamina Ipavca, doma iz Šentjurja, seznanil s slavno teharsko zgodovino in poplemenitjenjem.²⁰ V nedeljo, 20. avgusta 1893, je teharska podružnica sv. Cirila in Metoda na pobudo Jožefa Pečnaka organizirala veliko slavnost pred Cajhново gostilno, ki se je je udeležilo 2000 ljudi. Na občnem zboru so ob slavnostnem govoru načelnika Potovška razvili teharsko zastavo. O slovanskem pomenu društva in sokolstva sta govorila pomembna Celjana Dragotin Hribar in starosta celjskega sokola dr. Dragotin Treo. Večjo denarno podporo so namenili revnim otrokom v šolah

¹² *Novice*, 20, 7. 5. 1862, št. 19, str. 147, Iz Celja.

¹³ Ocvirk, *Županove zdrahe*, str. 69.

¹⁴ Vovko, *Odborniki*, str. 308.

¹⁵ Dr. Franjo Štor (1854–1919) je bil teharski narodnjak, politik in odvetnik, ki je služboval v Ljubljani. Na Teharjah je vodil volilno kampanjo in organiziral volilne shode za slovensko politično stranko proti nemškutarski, leta 1905 pa je bil imenovan za krajevnega šolskega nadzornika na Teharjah. Bil je ustanovitelj in finančni podpornik prvih društev na Teharjah, za zasluge ga je teharsko občinsko vodstvo leta 1896 imenovalo za častnega občana. Umrli je v Gradcu leta 1918 (Ocvirk, *Županove zdrahe*, str. 67–68).

¹⁶ *Rodoljub*, 3, 4. 2. 1893, št. 3, str. 28, Nova podružnica Ciril–Metodove družbe.

¹⁷ Jožef Pečnak (1816–1905) je bil teharski narodnjak, gostilničar, mlinar, podjetnik in pisec. Ukvarjal se je predvsem z gostinstvom, imel gostilne in kavarne v Štorah, Celju (kavarna pri Pečnaku) in na Reki. O teharski zgodovini in posebnih plemiških pravicah je napisal delo *Krajevna kronika »Teharskih plemičev«*. V različnih slovenskih časopisih je objavljaval članke pod psevdonimom Puščavnik izpod Svete Ane. Pečnak je bil celjski in teharski občinski odbornik, v teharski občini je organiziral močno slovensko opozicijo proti nemškutarski strani (Ocvirk, *Županove zdrahe*, str. 66).

¹⁸ Gašper Vrečer (1845–1898) je bil teharski učitelj, prosvetni delavec, slovenski narodnjak in soustanovitelj prvih slovenskih društev na Teharjah. Rodil se je v kraju Sv. Lovrenc pod Prežinom (danes Kompole) v bližini Teharj. Po poučevanju v krajih na Kočevskem je leta 1867 prišel za učitelja na Teharje, leta 1873 pa je bil imenovan za prvega nadučitelja na Teharjah. Njegova zasluga je, da se teharska šola ni spreminila v nemško in da so Nemci dobili svojo šolo v Štorah. Za zasluge na področju izobraževanja ga je teharska občina leta 1896 razglasila za častnega občana (SI_ZAC/0887, Šolska kronika Teharje).

¹⁹ Vovko, *Odborniki*, str. 308.

²⁰ *Ilustrovani narodni koledar*, 6, 1894, str. 87, Teharje in Teharski plemiči.

na Teharjah in Št. Lovrencu.²¹ Namen društva je bilo tudi zbiranje denarnih sredstev, predvsem za razvoj in gradnjo slovenskih šol po Habsburški monarhiji. Teharčani so zbrali malo, leta 1898 49,60 krome in leta 1899 30 kron.²² Člani društva so vsako leto prižigali kres na večer pred godom sv. Cirila in Metoda na hribu sv. Ane nad Teharjami, ki je bil tudi priljubljena romarska točka.²³ Po 10 letih obstoja se je julija 1903 društvo prostovoljno razpustilo.²⁴

Društva so v občini ustanavljali tudi Nemci. Svoje prvo društvo so ustanovili v Štorah leta 1888 kot krajevno skupino Schulverein Štore-okolica, kjer je bilo središče nemške industrije, kapitala in nemškega tovarniškega osebja. Šlo je za nemško obrambno organizacijo, ki je podpirala ustanavljanje nemških šol in kulturnih organizacij. Druga nemška organizacija je bila Südmark, finančna in bančna ustanova, hranilnica, ki je posojala denar nemško usmerjenim članom in načrtno odkupovala propadla posestva ter jih prodajala pristašem nemške politike.²⁵

Katoliško politično društvo na Teharjah je bilo ustanovljeno na pobudo teharskih rodoljubov v Cajhnovi gostilni februarja 1897. Za načelnika so izvolili teharskega kaplana Jožefa Kržišnika, za namestnika teharskega župana Jožefa Rebova,²⁶ za tajnika društva občinskega tajnika Andreja Preskerja in za blagajnika gostilničarja Jožeta Šušteriča. Ostali odborniki so bili Ignacij Čajhen, Anton Štor, delavec Anton Koštomaj in Škorjanc. Društvo je imelo tudi svojega knjižničarja, kar je postal teharski nadučitelj Gašper Vrečer. Za potrebe društva so uredili bralno sobo, kjer so bili na razpolago slovenski časopisi. Društvo je bilo ustanovljeno z namenom vzgajanja in učenja teharskih občanov v narodnem smislu, vzgajanja v javnem in političnem življenju, da na volitvah podpirajo slovensko usmerjene kandidate in stranke ter se v nacionalnem boju zoperstavijo nemški politični in jezikovni prevladi. Prav tako so po nagovoru celjskega politika in urednika *Domovine* dr. Dragotina Hribarja oživili podružnico sv. Cirila in Metoda. Za to društvo so imenovali isto vodstvo.²⁷ Aprila 1902, v času zaostrenih nacionalnih bojev med slovensko in nemško stranjo, je v teharski občini društvo pripravilo velik občni zbor, na katerem je teharski kaplan Frančišek Bratkovič poudaril boj

za slovensko narodno zavest in vzajemnost, politik dr. Josip Karlovšek pa je posvaril, da slovenska stran ne sme popuščati nemški politični opciji. Prav tako so podprli slovenski shod v Celju za obstoj slovenske gimnazije. Na občnem zboru so izvolili nov društveni odbor: predsednik je postal nekdanji teharski župan Jožef Rebov, podpredsednik Martin Vizjak, tajnik Andrej Presker, blagajnik Štefan Šuhl in knjižničar Matija Šmerc. Ostali odborniki so bili Jože Šušterič, Jožef Kač, Martin Gajšek in Franc Sevšek.²⁸

Marca 1905 je društvo na občnem zboru v gostilni Ignacija Cajhna izvolilo novo vodstvo. Predsednik je postal Jožef Rebov, podpredsednik Martin Vizjak, tajnik Martin Stojan²⁹ in blagajnik Jože Šušterič. Drugi odborniki so bili nekdanji župan Št. Lovrenca Franc Gajšek (p. d. Loški), Štefan Šuhelj, Anton Verhovšek in Jožef Kač.³⁰ Na velikem političnem shodu aprila 1905 v Pečnakovi vili je udeležence nagovoril predsednik Martin Vizjak, dr. Franjo Štor pa je pripravil posmrtnico velikemu hrvaškemu škofu in Jugoslovanu Josipu Juraju Strossmayerju. Društvo je poslalo tudi sožalno brzojavko v Djakovo. Štor se je zavzemal za ustanovitev slovenskega kmetijskega učnega zavoda in podal mnenje o regulaciji Voglajne.³¹

Namen političnega društva je bil tudi organiziranje volilnih shodov in zborov, na katerih so slovenski deželni in državni poslanci govorili in poročali o pomembnih nacionalnih, socialnih in gospodarskih vprašanjih. Na enem teh zborov sta o političnem položaju monarhije in Slovencev govorila deželni poslanec, Celjan dr. Juro Hrašovec in državni poslanec na Dunaju vitez Hugo Berks³² z Blagovne.³³ Marca 1914 je Teharje obiskal deželni in državni poslanec dr. Ivan Benkovič, predstavnik katoliške stranke, ki je poročal o stanju državne in deželne politike. Ob tem je izpostavil neupoštevanje Slovencev in drugih juž-

²¹ *Domovina*, 3, 25. 8. 1893, št. 24, str. 2, Slavnost na Teharjih.

²² *Vestnik šolske družbe sv. Cirila in Metoda*, 1902, str. 138, Teharje.

²³ *Slovenski narod*, 5. 7. 1901, št. 151, str. 3, Kres na Teharjih.

²⁴ *Slovenski gospodar*, 9. 7. 1903, št. 28, str. 5.

²⁵ Čuček, *Uspehi spodnještajerskih*, str. 301.

²⁶ Jožef Rebov (1856–1949), p. d. Janez, je bil teharski narodnjak, politik, posestnik v Čretu ter teharski župan 1895–1901 in 1921–1931. Bil je spoštovan teharski mož, vrsto let teharski občinski odbornik, predsednik teharskega okrajnega šolskega sveta, član vrste občinskih odborov ter soustanovitelj in član vrste teharskih društev in kulturnih organizacij (Ocvirk, *Županove zdrahe*, str. 67–68).

²⁷ *Domovina*, 18. 2. 1897, 31, št. 7, str. 57, Ustanovni shod katoliško-političnega društva na Teharjih.

²⁸ *Slovenski gospodar*, 8. 5. 1902, št. 19, str. 5, Katoliško slovensko politično društvo v Teharjih.

²⁹ Martin Stojan (1874–1968) je bil teharski narodnjak, mizar-ski mojster in občinski odbornik. Po končani obrtni šoli v Gradcu in tečaju za mizarkega mojstra na Dunaju leta 1899 je na Teharjah nadaljeval mizarstvo tradicijo svojega očeta. Leta 1919 ga je nova jugoslovanska oblast imenovala za občinskega regenta na Teharjah, kasneje je vrsto let opravljal funkcijo občinskega svetovalca in zastopnika v občinskih odborih teharske občine. Bil je član vrste teharskih društev, med drugim ustanovitelj Gasilskega društva na Teharjah leta 1921 (Koren, *Pomen obrtnih*, str. 248–250).

³⁰ *Domovina*, 23. 3. 1905, št. 23, str. 2, Politično društvo za Teharje.

³¹ *Domovina*, 11. 4. 1905, št. 29, str. 1, Zborovanje slovenskega političnega društva na Teharjih.

³² Vitez Hugo Berks (1841–1906), politik in poslanec, ki je kljub nemškemu poreklu politično podpiral in zastopal slovensko stranko. Leta 1897 je bil v dunajski državni zbor izvoljen kot zastopnik kmečkih občin celjskega volilnega okrožja. Živel je na graščini Blagovna, kjer je bil zastopnik v različnih gospodarskih in kmetijskih odsekih ter se zavzemal za napredno kmetovanje, zaščito domačega vinogradništva in sadjarstva pred tujo konkurenco (*Slovenski biografski leksikon*).

³³ *Domovina*, 4. 4. 1905, 15, št. 27, str. 2, Slovensko katoliško politično društvo za Teharje in Prožin.

nih Slovanov s strani avstrijskih oblasti in vlade, kar bi lahko v prihodnosti pomenilo pogubo in nevarnost razpada monarhije – to se je kasneje tudi zgodilo. V govoru je naštel uspehe slovenskih poslancev in katerim zakonom so nasprotovali v posameznih zborih.³⁴ Kasneje je društvo področje delovanja razširilo na sosednjo občino Sv. Lovrenc. Tudi novo ime društva Slovensko politično društvo za Teharje in Prožin je razkrivalo razširjeno območje delovanja. V te namene so priredili poučne shode v Šitarjevi gostilni na Opoki pri Štorah. Na enem izmed njih je državni poslanec dr. Ivan Benkovič poročal o davku na vino in drugih državnoborskih zadevah, štajerski deželni poslanec Alojzij Terglav o deželnem zboru in M. Levstik o nasvetih glede kmetijstva in kmetijskem napredku.³⁵ Društvo pa ni prirejalo samo političnih zborovanj, ampak tudi različna tematska in gospodarska predavanja o živinoreji, kmetijstvu in gospodarskem položaju kmečkega prebivalstva. Na enem od tematskih večerov je potovalni učitelj Martin Jelovšek govoril o živinoreji, po končani razpravi pa je teharski kaplan Jožef Kržišnik podal predlog za ustanovitev kmečke zadruge.³⁶ V okviru izobraževalnega društva je kasne-

je začel delovati tamburaški zbor, ki je največkrat deklamiral in prepeval narodne pesmi.³⁷

Razmah društvenega življenja

Prosvetno društvo

Krščansko usmerjeni Teharčani so osnovali osrednje katoliško društvo, kjer naj bi se zbirali fantje in dekleta, delavci in kmetje ne glede na socialni status. Društvo so osnovali tudi v političnem boju proti nemškemu vplivu in nemškutarski strani, ki se je v teharski občini, predvsem pa v industrijskih Štorah, vedno bolj krepila, medtem ko je slovenska narodna smer vedno bolj pešala. V gospodarskem razvoju in krepitvi kapitalizma so videli izčrpanje delavcev in preganjanje kmetov s slovenske zemlje in kmetij.³⁸ Prosvetno društvo je bilo ustanovljeno kot Izobraževalno društvo krščansko-socialne smeri. Občni zbor je potekal v nedeljo, 8. januarja 1911, v bralni sobi teharske kaplanije. Prenatrpano dvorano je napolnilo okoli 200 udeležencev, žal pa iz neznanih razlogov ni bilo glavnega govornika iz Maribora. Predsedstvo zboro-

Igra Črnošolec Prosvetnega društva Teharje leta 1935 (hrani Jožica Modic, rojena Luževič, Teharje).

³⁴ *Slovenski gospodar*, 26. 3. 1914, št. 13, str. 4, Teharje.

³⁵ *Slovenski gospodar*, 19. 5. 1910, št. 20, str. 5, Teharje.

³⁶ *Slovenski gospodar*, 8. 3. 1900, št. 10, str. 4, Katoliško slovensko politično društvo na Teharjih.

³⁷ *Slovenski gospodar*, 18. 12. 1913, št. 51, str. 4, Teharje.

³⁸ *Slovenski gospodar*, 29. 12. 1910, št. 52, str. 4, Teharje.

vanja je prevzel Martin Gajšek. Nato je teharski kaplan spregovoril o pomenu društva, zlasti za Teharje, ker so postajale vedno bolj nemškutarske in je v občini kljub večinskemu slovenskemu prebivalstvu politično prevladovala nemška stranka. Ob tem je poudaril, da je moralo veliko slovenskih delavcev molčati in podpirati nemškutarsko večino. Prvi predsednik društva je postal nekdanji teharski župan Jožef Rebov, ostali odborniki pa so bili Janko Koštomaj, Franc Gajšek, Anton Gradišnik in Ivan Razbornik. Že ob otvoritvi društva so pokazali, da naloge in usmeritve društva ne bodo samo izobraževalne in politične, temveč da bo poskrbljeno tudi za zabavo in druženje. Tako so novi društveni odborniki s predsednikom na čelu odigrali igro »Repoštev« in dokazali, da bo društvo z igranjem veseloiger poskrbelo tudi za smeh in dušo.³⁹ Ob ustanovitvi je k društvu pristopilo 160 članov. Veliko Teharčanov se mu ni pridružilo, čeprav so bili Slovenci. Društvo je imelo narodni značaj, saj je bilo izrazito katoliško usmerjeno, česar se je vodstvo tudi zavedalo. Ob prvi obletnici ustanovitve so pripravili občni zbor v Šušteričevi gostilni. V tem letu obstoja so skupaj z Marijino družbo priredili 7 iger ter osnovali društveno knjižnico, ki je imela naročeno samo katoliško narodno časopisje in literaturo – izposojenih je bilo okoli 1000 knjig. Ustanovili so telovadni odsek, ki je imel 20 članov, in nabavili telovadno orodje. Odbor je za novega predsednika društva izvolil nekdanjega teharskega župana Jožefa Rebova, za podpredsednika pa Ivana Razborška. Drugi odborniki so ostali isti.⁴⁰ Enega večjih shodov so pripravili v nedeljo, 14. decembra 1913, v čitalnici društva, ko je nastopil tudi novi tamburaški zbor. Peli so predvsem slovenske narodne pesmi, odlično deklamacijo Gregorčičeve pesmi Naš rodni dom pa je podal Štefan Rebov. Za člane društva je imel kaplan poučen govor o časopisju, podal pa je tudi kratko zgodovino časopisja in tiska. Ob tem je izpostavil dolžnost katoličanov, da zatirajo slabe liste s protikrščansko vsebino, podpirajo, berejo in naročajo pa naj izključno katoliške časnike in literaturo s slovenskega področja.⁴¹

Prosvetno društvo kot osrednje katoliško društvo na Teharjah in druga katoliško usmerjena društva so imela svoj sedež in prostore v »kaplaniji« pod cerkvijo sv. Martina, kjer sta bili tudi čitalnica in večnamenska dvorana.⁴²

V okviru Prosvetnega društva so delovali številni odseki: dramatski, pevski, telovadni, politični in drugi. Dramatični odsek teharskega Prosvetnega društva je s sodelovanjem pevskega zbora Teharje 16. in 23. septembra 1923 uspešno priredil igro Teharski plemiči v spomin na teharsko plemiško občino. Odigrali so jo pod kmečkimi kozolci, ki so se spremenili v gle-

dališko dvorano. Igralci so nosili stare narodne noše s srebrnimi pasovi.⁴³ Leta 1936 so dvakrat uspešno uprizorili ljudsko igro Črna žena.⁴⁴ Cerkevni pevski zbor Prosvetnega društva iz Celja je skupaj s teharskim pevskim zborom ob odprtju prenovljenih orgel priredil prvi cerkveni koncert v novi farni cerkvi sv. Martina, in sicer pod vodstvom gimnazijskega profesorja Mavricija Berganta in spremljavi domačega organista Franja Luževiča.⁴⁵ Prepevali so novejšerke cerkvene pesmi.⁴⁶ Pevski odsek je imel svoje koncerte tudi v gostilni Šušterič na Teharjah, kjer so večkrat peli narodne in ljudske pesmi v izvedbi moškega ali mešanega pevskega zbora.⁴⁷

Teharsko prosvetno društvo je bilo obnovljeno avgusta 1935 z odločbo jugoslovanskega notranjega ministra po vstopu prvaka klerikalne stranke dr. Korošca v vladno jugoslovansko stranko JRZ. Zato je bil v nedeljo, 18. avgusta, v društveni dvorani sklican občni zbor. Na njem so pripravili nove smernice za delo v prihodnje, sledile pa so priprave na 25. obletnico obstoja društva, ki so ga obeležili avgusta 1936.⁴⁸ Društvo je imelo svojo čitalnico, kjer je večkrat prirejalo različna predavanja in posvetovanja. Tako jih je leta 1939 obiskal jugoslovanski senator, Celjan Alojzij Mihelčič,⁴⁹ ki je poročal o notranje-političnem položaju Dravske banovine in političnih usmeritvah jugoslovanske države.⁵⁰ Leta 1939 je društvo sklicalo velik sestanek, ki se ga je udeležilo kar 130 oseb. Namen sestanka je bil okrepiti narodno zavest in katoliško prosveto ter opozoriti na nevarnost komunističnega gibanja. V ta namen so govorili Bogomil Burnik, kaplan Franc Orešnik o primeru komunistične propagande v Franciji in teharski učitelj

⁴³ *Slovenec*, 28. 9. 1923, št. 219, str. 3, Teharje.

⁴⁴ *Slovenski gospodar*, 4. 3. 1936, št. 10, str. 5, Teharje.

⁴⁵ Franjo Luževič (1903–1981) je bil teharski glasbeni pedagog, skladatelj, organist in pevovodja vrste pevskih društev na Teharjah. Po končanem študiju glasbe na Glasbeni akademiji v Zagrebu je odšel službovat v Vršac in hrvaški Vukovar. Po 2. svetovni vojni je služboval na Ptujju na tamkajšnji gimnaziji in Glasbeni šoli Ptuj. Kot skladatelj je pisal predvsem klavirske skladbe, pesmi za otroške in mladinske zборе, pa tudi komorno glasbo in skladbe za cerkvene zборе (Luževič, *Otroški in mladinski*, str. 5–6).

⁴⁶ *Slovenski gospodar*, 8. 5. 1929, št. 19, str. 7, Prvi cerkveni koncert v novi župni cerkvi sv. Martina v Teharjih.

⁴⁷ *Slovenski gospodar*, 4. 6. 1925, št. 25, str. 3, Teharje.

⁴⁸ *Slovenec*, 15. 8. 1935, št. 186, str. 8, Teharje.

⁴⁹ Alojzij Mihelčič (1880–1975) je bil skladatelj in politik, ki se je rodil v Harijah pri Ilirski Bistrici. Po končani orglarski šoli v Ljubljani je bil orglar in župan Metlike, leta 1917 pa se je preselil v Celje kot vinski trgovec. Med obema vojnama je bil pomembna politična osebnost v Celju; zastopal je politiko Slovenske ljudske stranke. Kot politik je bil dvakrat župan občine Celje okolica, leta 1935 je postal župan združene občine Veliko Celje, leta 1938 je bil izvoljen za poslanca v jugoslovansko skupščino, leta 1939 pa je postal podpredsednik jugoslovanske narodne skupščine in senator Kraljevine Jugoslavije. Bil je tudi skladatelj – pisal je cerkvene pesmi in zborovske skladbe – ter član vrste pevskih društev (*Slovenski biografski leksikon*).

⁵⁰ *Slovenski gospodar*, 13. 12. 1939, št. 50, str. 10, Teharje pri Celju.

³⁹ *Slovenski gospodar*, 19. 1. 1911, št. 3, str. 4, Teharje.

⁴⁰ *Slovenski gospodar*, 1. 2. 1912, št. 5, str. 5, Teharje.

⁴¹ *Slovenski gospodar*, 18. 12. 1913, št. 51, str. 4, Teharje.

⁴² Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 429.

Anton Volavšek o vzgoji v prosvetnih organizacijah. Na sestanku so si zadali tudi cilj izgradnje novega prosvetnega doma.⁵¹ V ta namen so imenovali širši gradbeni odbor, ki so ga sestavljali predsednik, kaplan Franc Orešnik, podpredsednik Martin Rebov, blagajnik, nekdanji major Bogomil Burnik,⁵² tajnik, učitelj Anton Volavšek, in odborniki Peter Ocvirk, Maks Lipičnik, Franc Gorišek in Jože Gajšek.⁵³ Izgradnjo prosvetnega doma na Teharjah, ki naj bi ga zgradili po načrtih tehnika Gajška, je preprečila 2. svetovna vojna.⁵⁴

Razpust društva s sedežem na Teharjah št. 5 sta podpisala predsednik društva, ki je bil obenem tudi tajnik, teharski župnik Alojzij Šmirmaul, in blagajnik Valentin Baumgartner iz Čreta. Nacistične oblasti so društvo razpustile 15. novembra 1941.⁵⁵

Pevsko društvo Marjetica

Pevsko društvo Marjetica je bilo ustanovljeno kmalu po 1. svetovni vojni. Ime društva je spominjalo na bogato teharsko zgodovino v času plemenitih Teharčanov, tj. na Pengarjevo (Izekovo) Marjetico in Mlinarjevega Janeza ter na poplemenitjenje.⁵⁶ Društvo je bilo ustanovljeno 9. oktobra 1921 s sedežem na Teharjah, redne občne zборе pa je imelo od leta 1922 naprej. Prvi predsednik je bil pek Matevž Zadavec, blagajnik pa Ivan Jošt. Namen društva je bila pevska izobrazba in vzbujanje narodne zavesti. Društvo ni imelo strankarskega značaja. Vsak član je ob vstopu plačal 5 DIN in za vsak mesec članarino 2 DIN. Članom društva so bile omogočene redne pevske vaje, javni nastopi, brezplačne društvene prireditve in poučni izleti, društvo pa je imelo tudi svoje premoženje. Dolžnosti članov pa so bile redno prihajanje k pevskim vajah, braniti društveni ugled, voliti vodstvo društva, se udeleževati občnih zborov in podajati predloge vodstvu društva.⁵⁷

Društvo Marjetica je imelo prvo večjo pevsko prireditev na Štefanovo leta 1921 v prostorih gostilne Jošt na Teharjah, kjer sta nastopila mešani in moški pevski zbor. Pevsko druženje je bilo popestrjeno s

srečelovom in okrasitvijo božičnega drevesa.⁵⁸ Pevsko društvo se je povezovalo z drugimi teharskimi društvi, zlasti z gasilskim. Na pustni torek so večkrat skupaj priredili odmevne pustne veselice v prostorih teharskih gostiln, največkrat v Špesovi in Joštovi. Naslednji dan je sledil pokop pusta. Denar od vstopnin in ostali dobiček so namenili za delovanje društev ali nabavo nove gasilske opreme.⁵⁹

Člani so pevsko društvo razpustili na seji 25. januarja 1928, premoženje društva pa je konec januarja 1931 prešlo v last teharske občine. Višek denarja 200 DIN so prepisali ubožnemu finančnemu fondu.⁶⁰

Podružnica sadjarskega in vrtnarskega društva za Slovenijo Teharje

Pobudo za ustanovitev društva sta dala teharski učitelj Josip Gosak⁶¹ ter posestnik in gostilničar v Čretu Ivan Pišek.⁶² Društvo je bilo ustanovljeno z namenom vzbuditi zanimanje članov za kmetijski napredek, skrbno gospodarjenje in razširjanje strokovnih listov ter spodbuditi uporabo novih tehničnih sredstev. Društvo je za sadjarje nabavilo avtomatično sadno škropilnico sistema Neuville, največ denarja je prispevala banska uprava. Prav tako so kupili sredstva proti škodljivcem (arborin), s katerimi so lahko sadno drevje sadili tudi v močvirnih in vetrovnih legah. Predstavljali so sejalne pluge za koruzo, travniške brane in koruzni robkalnik.⁶³

Prvi predsednik društva je bil vojniški šolski upravitelj Peter Jankovič, v 30. letih pa je predsedniško funkcijo prevzel Martin Rebov ml. Zadnji predsednik je postal upokojeni major Bogomil Burnik, ki je društvo vodil vse do njegovega razpusta. Najvidnejši član društva je bil zagotovo učitelj Josip Gosak, in sicer tako na teoretičnem kot praktičnem področju. O kurjereji je napisal praktično knjižico. Gojil je štajerske kokoši in za rejo dobil vrsto nagrad – v tej dejavnosti je videl možnost dodatnega zaslužka kmečkega človeka. Vsestranski član društva je bil tudi kmečki posestnik in gostilničar iz Čreta Ivan Pišek, ki ga je odlikovalo gojenje štajerske perutnine, gojenje ovs

⁵¹ *Slovenski gospodar*, 73, 5. 7. 1939, št. 27, str. 10, Teharje.

⁵² Bogomil Burnik je bil upokojeni major avstro-ogrske vojske, ki se je po koncu 1. svetovne vojne preselil v Bukovžlak. Bil je teharski občinski odbornik, ustanovitelj in lastnik Teharske hranilnice, ravnatelj Rudnika in železarne Štore ter član krajevnega šolskega sveta Teharje. Kot občinski odbornik je bil član šolskega, gospodarskega, davčnega in finančnega odbora. Bil je avtor številnih pobud, med drugim za ustanovitev poštne urada, železniške postaje na Teharjah in Kmetijske nadaljevalne šole Teharje (SI_ZAC/0062, Občina Teharje).

⁵³ *Slovenski gospodar*, 73, 19. 4. 1939, št. 16, str. 8, Teharje.

⁵⁴ *Slovenski gospodar*, 73, 11. 10. 1939, št. 41, str. 9, Na Teharjih pri Celju.

⁵⁵ SI_PAM/0122/00709 Prosvetno društvo Teharje: ukinitveni spis.

⁵⁶ Orožen, *Zgodovina Celja in okolice*, str. 429–430.

⁵⁷ SI_ZAC, Občina Teharje, fasc. 2, sign. 11, pravila pevskega društva Marjetica, leto 1921–22.

⁵⁸ *Nova doba*, 24. 11. 1921, št. 150, str. 3, Teharje.

⁵⁹ *Nova doba*, 25. 2. 1922, št. 23, str. 3, Teharje.

⁶⁰ SI_ZAC/0062, Občina Teharje, Zapisnik seje 8. 4. 1934.

⁶¹ Josip Gosak (1882–1973) je bil pisec šolskih učbenikov, druge strokovne literature – predvsem na področju kmetijstva –, učitelj na teharski šoli in Nadaljevalni kmetijski šoli Teharje ter član teharskih društev. Na Teharje je prišel leta 1919 iz Blagovne, kjer je bil šolski upravitelj od leta 1912, po upokojitvi Jakoba Stanteta. Z državnim ukazom je bil upokojen 25. avgusta 1937. Leta 1927 je postal predsednik Celjskega učiteljskega društva, 1929 pa še predsednik kmetjsko nadaljevalnega šolstva v mariborski oblasti. Za zasluge je bil leta 1929 odlikovan kot prosvetni delavec z redom sv. Save 5. stopnje. Njegovo najbolj znano delo je knjiga Reja goveje živine, ki jo je napisal s Francetom Kropivškom (SI_ZAC/0887, Solska kronika Teharje).

⁶² Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 428.

⁶³ *Nova doba*, 26. 1. 1931, št. 8, str. 3, Teharje.

Postavitev spominske plošče znamenitemu teharskemu sadjarju Mihaelu Vizjaku (brani Zgodovinski arhiv Celje).

in uvajanje novih vrst žita.⁶⁴ Na junijskem občnem zboru društva je Pišek odstopil s funkcije društvenega blagajnika, njegovo mesto pa je prevzel Josip Cajhen.⁶⁵ Velik udarec za društvo je bila smrt dolgoletnega člana in tajnika Ivana Koštomaja ml. iz Čreta leta 1924, ki je veljal za naprednega mladega kmeta, odličnega sadjarja, čebelarja in nadobudnega člana društva.⁶⁶ Člani društva so se zlasti aktivno ukvarjali z rejo kokoši, predvsem štajerskih. Teharski člani so dosegli velike uspehe na razstavi štajerskih kokoši v Celju, ki je potekala od 27. do 30. oktobra 1934. Odlično oceno so prejeli Ivan Pišek, Pavla Pocajt in Kamila Gosak. V skupini, kjer niso vodili rodovnika, pa je odlično oceno prejela Alojzija Presker.⁶⁷ Člani so se udeležili tudi mednarodne razstave perutnine v Beogradu, kjer sta srebrno medaljo osvojila Josip Gosak in Pavla Pocajt.⁶⁸ Leta 1924 je društvo priredilo veliko sadno razstavo, ki se je je udeležilo 32 sadjarjev s 64 vrstami. Razstavljali so predvsem sorte jabolk: voščenke, zlato parmeno, mašanckarje, kanadke in Harbertovo reneto.⁶⁹ Društvo je odigralo pomembno

vlogo pri razvoju kmetijskega izobraževanja v občini ter imelo zasluge pri ustanovitvi kmetijske nadaljevalne šole na Teharjah in kmetijskega skladišča v Celju.⁷⁰ Redno je prirejalo sadjarske tečaje, kjer so poučevali obrezovanje drevja in cepljenje sadik. Sadjarski tečaj je vodil predvsem sadjarski nadzornik Franc Goričan. S tečaji so želeli zbuditi zanimanje in razširiti pridelavo sadja med mladimi kmeti, predvsem na ugodnih gričevnatih legah. Območje Teharij je postalo glavni založnik sadja in zelenjave mesta Celje, kjer je bilo veliko vrtov.⁷¹ Društvo je spodbujalo uvajanje novih vrst trav s krmilnimi lastnostmi in zatiranje travniškega plevla ter uvajalo samopoučevanje na praktičnih primerih na travnikih. Kmete je spodbujalo h gradnji gnojničnih jam in ureditvi kompostov. Društvu gre zasluga, da so se kmetje na Teharjah začeli ukvarjati s hmeljarstvom.⁷² Prirejalo je poučne izlete na okoliške kmetije in društva. Tako so člani društva 29. junija 1928 obiskali kmetijo Goričan pri Vojniku, kjer so si ogledali urejena polja in sadovnjake ter se seznanili z navodili kmečkega gospodarja za vse gospodarske panoge.⁷³ Kmetijska podružnica je imela marca 1931 občni zbor, na katerem so sklenili,

⁶⁴ Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 428.

⁶⁵ *Kmetovalec*, 15. 8. 1929, št. 15, str. 121, Kmetijska podružnica Teharje.

⁶⁶ *Kmetovalec*, 41, 29. 2. 1924, št. 4, str. 32, Ivan Koštomaj ml.

⁶⁷ *Kmetovalec*, 15. 11. 1934, št. 22, str. 319, Razstava štajerske kokoši v Celju.

⁶⁸ *Kmetovalec*, 1. 3. 1934, št. 4, str. 92, Mednarodne perutninske razstave v Beogradu.

⁶⁹ *Kmetovalec*, 30. 11. 1924, št. 22, str. 174, Sadna razstava v Teharjih pri Celju.

⁷⁰ *Kmetovalec*, 15. 8. 1929, št. 15, str. 121, Kmetijska podružnica Teharje.

⁷¹ *Nova doba*, 26. 2. 1921, št. 25, str. 3, Na Teharjih.

⁷² *Kmetovalec*, 30. 6. 1928, št. 12, str. 97, Kmetijska podružnica Teharje.

⁷³ *Kmetovalec*, 15. 7. 1928, št. 13, str. 104, Kmetijska podružnica Teharje.

Pevsko društvo Teharje (hrani Železarski muzej Štore).

da se Sadjarsko društvo združi s »Kmetovalcem« v enotno društvo pod vodstvom načelnika Josipa Gosaka. Društvo je obenem priredilo dvoje tematskih predavanj, o živinoreji je predaval inž. Franc Kopri-všek iz Šentjurja, o sadjarstvu pa domači predsednik društva Josip Gosak.⁷⁴ Teharska podružnica je med drugim državnemu zboru društva predlagala, naj se ustanovi družbeno skladišče v Celju kot glavno za kmetijsko območje okolice Celja. Ovira za ustanovitve skladišča so bila finančna sredstva.⁷⁵

Na belo nedeljo junija 1936 je teharska sadjarska podružnica pripravila odkritje spominske plošče znamenitemu teharskemu sadjarju in plemenitemu kmetu iz Pečovja, Mihi Vizjaku, v njegovi rojstni hiši. Spominska plošča je nosila napis: »Znamenitemu teharskemu sadjarju Mihaelu Vizjaku 1814–1892 v spomin Sadjarska podružnica Teharje.« Srečanja so se udeležili zastopnik banske uprave, inž. Jožef Skubic, zastopnik prosvetne uprave, sreski šolski nadučitelj Karel Pestevšek, Dolinar, prof. France Vardjan iz kmetijske šole v Šentjurju in načelnik celjske sadjarske podružnice, učitelj Marjan Petrak. Predsednik teharske sadjarske podružnice Bogomil Burnik je pozdravil goste, upravnik Josip Gosak je orisal Vizjakove zasluge za spodnještajersko sadjarstvo, o razvoju sadjarstva je spregovoril zastopnik celjske sadjarske podružnice in domačin Jože Vizjak, medtem ko je hišni gospodar pripravil pogostitev. Ob spremljavi trnoveljske godbe so odprli tudi

spominsko knjigo, od plemenitega Janžeta Vizjaka od 1792 naprej.⁷⁶ Teharska podružnica Sadjarskega društva je bila ukinjena 31. decembra 1941 – ukinitelj je v imenu društva podpisal predsednik društva Bogomil Burnik.⁷⁷

Pevsko društvo Teharje

Pevsko društvo Teharje je razvijalo predvsem katoliško prosvetno petje ter petje molitev in drugih nabožnih pesmi. Po odhodu teharskega pevovodje Franja Luževiča na Hrvaško je vodenje pevskih zborov prevzel teharski organist Maksa Feguš. Uspešno se je razvijal in deloval zlasti moški pevski zbor.⁷⁸ Mešani pevski zbor je 23. julija 1922 pod vodstvom pevovodje Davorina Medveda uspešno nastopil na pevskem zboru Pevske zveze v Celju.⁷⁹ Društvo je leta 1927 ustanovilo »Mladinski pevski zbor« za cerkveno in narodno petje. V svoje vrste so zvalili fante in dekleta v starosti 14–20 let z dobrim glasom in veseljem do petja. Oktobra so novince sprejemali vsako nedeljo pred sveto mašo in po večernicah. Novembra so bile že vaje, ki so potekale vsako nedeljo popoldne po večernicah.⁸⁰

⁷⁴ *Kmetovalec*, 48, 15. 3. 1931, št. 5, str. 80, Kmetijska podružnica v Teharjih.

⁷⁵ *Kmetovalec*, 28. 2. 1929, št. 4, str. 32, Predlogi podružnic.

⁷⁶ *Nova doba*, 24. 6. 1936, št. 17, str. 1, Kmečki praznik na Pečovju.

⁷⁷ SI_PAM/0122/01953 Podružnica Sadjarskega in vrtnarskega društva za Slovenijo Teharje: ukinitveni spis.

⁷⁸ *Slovenski gospodar*, 9. 10. 1935, št. 41, str. 9, Teharje pri Celju.

⁷⁹ *Pevec*, 2, 1922, št. 7–8, str. 33, Občni zbor.

⁸⁰ *Slovenski gospodar*, 20. 10. 1927, št. 42, str. 7, Teharje.

Teharski gasilci leta 1929 (hrani železarski muzej Štore).

Gasilsko društvo Teharje

Ideja o ustanovitvi gasilskega društva se je pojavila že pred 1. svetovno vojno, ko so požari na Teharjah in okolici uničili vrsto gospodarskih in bivalnih objektov. Gašenje in posredovanje ob požarih je bilo katastrofalno, povrhu pa je imela teharska občina še slabo brizgalko. Vladalo je splošno pomankanje vode, vodnjaki pa so bili prazni. Prošnja za ustanovitev požarne brambe je bila naslovljena tudi na teharsko občino, a ustavila jo je 1. svetovna vojna.⁸¹ Za ustanovitev gasilskega društva na Teharjah je bil imenovan pripravljalni odbor, ki so ga sestavljali načelnik Ivan Jančigaj, Martin Stojan, Jožko Cajhen,⁸² Ivan Bucej, Ivan Jošt, Koštomaj, Štefan Stojan in Ivan Vrečko. Društvo je bilo ustanovljeno leta 1921, prvi načelnik pa je postal Ivan Bucej.⁸³ Na ustanovnem zboru je bilo prisotnih 24 članov, med njimi tudi žalska gasilska župa z zastopniki Konradom Golgrancem, Sodinom, Dečmanom in Pušnikom.⁸⁴ Ustanovitev požarne brambe je soglasno podprl teharski občinski svet na seji 15. avgusta 1919, ko je bil imenovan pripravljalni odbor. Sestavljali so ga vodja Filip Loko-

šek, trgovec v Štorah, Ivo Čater, Franc Sodin, Jožko Cajhen, Ivan Gorišek, Tiliya Lokošek, Blaž Sodin in Ignac Selšek.⁸⁵ Prav tako je občinski svet določil konjske posestnike za pripravo brizgalk v primeru požara in njihov razpored. Po par konj za prevoz brizgalk na pogorišče so prispevali Karl Gorišek,⁸⁶ Marija Dimec in Peter Likar, po enega pa Jožef Šušterič⁸⁷ in Franc Žohar.⁸⁸

Teharski gasilci so se ob ustanovitvi srečevali z velikimi težavami. Niso imeli ustrezne opreme niti lastnih prostorov, torej gasilskega doma. Občina jim je sicer priskrbela staro ročno brizgalno, kot shrambo za gasilsko opremo pa so uporabljali staro občinsko

⁸¹ *Narodni list*, 7, 7. 3. 1912, št. 10, str. 3, Teharje.

⁸² Jožko Cajhen (1891–1967) je bil teharski gostilničar, posestnik, župan in občinski odbornik. Teharski občini je županoval med letoma 1931 in 1936. Kot teharski občinski odbornik je bil član občinskih odborov, med drugim je bil tudi preglednik občinskih računov leta 1924 (SI_ZAC/0062, Občina Teharje).

⁸³ Orožen, *Zgodovina Celja*, str. 429.

⁸⁴ *Sto štirideset let*, str. 180.

⁸⁵ SI_ZAC/0062, Občina Teharje, leto 1886–1925, fasc. 1, sign. 1, zapisnik seje 15. 8. 1919.

⁸⁶ Karel Gorišek (1864–1926) je bil teharski veleposestnik, občinski odbornik in teharski župan iz znane teharske rodbine, ki je do konca 1. svetovne vojne zastopal nemškutarsko stran. Teharski občini je županoval 17 let, med letoma 1901 in 1918, v tem času je teharska občina pod vodstvom Nemcev v štorski železarni postala izrazito nemško usmerjena. Po 1. svetovni vojni, z razpadom Avstro-Ogrske, ga je nova jugoslovanska oblast odstavila s položaja teharskega župana. Teharski občinski odbornik je bil do svoje smrti leta 1926 (Ocvirk, *Županove zdrahe*, str. 69–70).

⁸⁷ Jožef Šušterič († 1927) je bil teharski gostilničar, posestnik in občinski odbornik. Po letu 1921 je na teharskih občinskih volitvah zastopal Gospodarsko obrtno listo, bil član teharskega cestnega odbora, leta 1925 je bil izvoljen za zastopnika teharske občine v volilnem odboru mariborske skupščine in leta 1926 imenovan za živinskega oglednika za Teharje (SI_ZAC/0062, Občina Teharje).

⁸⁸ SI_ZAC/0062, Občina Teharje, fasc. 1, sign. 1, zapisnik seje 10. 7. 1925.

hišo.⁸⁹ Gasilsko društvo je leta 1923 dobilo novo brizgalno, v ta namen so julija priredili ljudsko veselico s sveto mašo pri cerkvi sv. Štefana, kjer sta nastopila pevski zbor »Teharje« in celjska železničarska godba. Dobiček od veselice so namenili pravkar ustanovljenemu društvu.⁹⁰ Leta 1929 so teharski gasilci dobili svoje prostore in lasten dom. V ta namen je leta 1928 teharska občina odkupila Osvaldičevo hišo in jo brezplačno odstopila gasilskemu društvu. V nedeljo, 30. junija 1929, sta potekala blagoslovitev in slavnostno odprtje gasilskega doma pred občinsko hišo, kjer je sledil pozdrav gasilcev in gostov. Po končani sveti maši je nastopil moški zbor Slavec, sledili pa sta skupna gasilska vaja z orodjem in velika ljudska veselica v občinskem parku.⁹¹ Leta 1931 je gasilsko društvo nabavilo prvo motorno brizgalno in se tako posodobilo.⁹²

Gašenje in preskrbo teharskih gasilcev z vodo so dodatno ovirali pogosto prazni vodnjaki v teharski okolici, slaba infrastruktura in nerešeno vprašanje vodovoda, o katerem se je razpravljalo že 70 let. Pogosto so jim na pomoč priskočili gabrski, trnoveljski in celjski gasilci.⁹³ Delovanje gasilcev je financirala tudi občina, ki je gasilskemu društvu dovolila zgraditi rezervoar pri jarku pod občinsko hišo. Za dela je občina namenila 500 DIN, povrh pa je prispevala 50 m² zemlje pri rezervoarju.⁹⁴ Na račun teharskih gasilcev so letele pritožbe, da do mesta požara v okolici Teharij ne pridejo pravočasno, se počasi gibljejo in so pridni le, ko gasijo žejo na martinovih, silvestrskih in predpustnih plesnih večerih.⁹⁵

Prostovoljna gasilska četa Teharje je bila na pritisk nemške oblasti ukinjena 1. decembra 1941 – v imenu teharskih gasilcev so ukinitve podpisali predsednik Janez Bucej, tajnik Franc Čuk in blagajnik Franc Levec.⁹⁶

Pevsko društvo Slavec

Podobno kot pevsko društvo Marjetica je tudi pevsko društvo Slavec imelo osnovni namen spodbujanje pevske izobrazbe in vzbujanje narodne zavesti ter je bilo nestranskega značaja. Stalni sedež društva je bil na Teharjah. Društvena pravila so sprejeli na ustanovnem občnem zboru 25. februarja 1928, ki je potekal v Cajhnovi gostilni na Teharjah. Prvi predsednik društva je postal Karl Ožek, podpredsednik Alojzij Ojsteršek, tajnik Franjo Levec, blagajnik Karl Brinovec, njegov namestnik Ivan Jošt in gospo-

dar Jožko Zavšek. Odbornika sta bila Maks Tofant in Ivan Zupanc, preglednika pa Franjo Oset in Karl Koštomaj.⁹⁷ Na občnem zboru 15. februarja 1931 je bilo izvoljeno novo vodstvo društva: predsednik je postal Jože Gabršek, podpredsednik Franc Inkret, tajnik Franjo Levec, blagajnik Karl Pozinek, namestnik tajnika pa Franc Pešak, ki je bil tudi gospodar. Kot odbornika, ki sta bila tudi predsednika tamburaškega in dramskega odseka, sta bila izvoljena Edvard Čehovin in Franjo Luževič. Za preglednika računov sta bila izvoljena Marjan Barle in Anton Rednak.⁹⁸ Med letoma 1932 in 1934 je društvo vodil Martin Rakef, leta 1935 pa je predsednik postal Alojzij Ojsteršek. Nato je mesto predsednika društva prevzel Marjan Lavrič, za njim pa Božidar Žohar. Vrsto let od ustanovitve društva je bil pevovodja teharski organizator Franjo Luževič, ki je dobival honorar 25 DIN na pevsko vajo.⁹⁹ Leta 1936 je imelo društvo velike težave pri iskanju novega pevovodje. V teharski občini in okolici niso našli primerne kandidata. Iskali so ga tudi v Vojniku, vendar ga žal niso pridobili za delo na Teharjah. Na koncu so se obrnili na časopise, kjer so objavili razpis za društvenega pevovodjo.

V okviru društva je deloval tudi dramski odsek, ki je kmalu po ustanovitvi »zaspal« in ni aktivno deloval. Šele leta 1931 je zaživel ter uprizoril več iger in dramskih nastopov. V teharski čitalnici so priredili burko v dveh dejanjih Lažnivi zdravnik, ki jo je spremljal tamburaški orkester z igranjem in petjem pesmi.¹⁰⁰ Leta 1932 so uspešno pripravili dramo »Kajna« Franceta Bevka, ki je požela velik uspeh.¹⁰¹ Ob deseti obletnici obstoja društva je bil za pripravo veselice imenovan ožji odbor, ki so ga sestavljali Martin Rakef, Ivan Skale, Štefan Kresnik, Marjan Lavrič in

*Žig Pevskega društva Slavec Teharje
(hrani: SI_PAM/0122, šk. 7, spis 328).*

⁸⁹ *Sto štirideset let*, str. 180.

⁹⁰ *Slovenski gospodar*, 16. 5. 1923, št. 22, str. 2, Teharje.

⁹¹ *Nova doba*, 23. 6. 1929, št. 51, str. 3, Iz Teharja.

⁹² *Sto štirideset let*, str. 180.

⁹³ *Nova doba*, 26. 1. 1931, št. 8, str. 3, Teharje (Požar).

⁹⁴ SI_ZAC/0062, Občina Teharje, fasc. 1, sign. 1, zapisnik seje 4. 11. 1924.

⁹⁵ *Slovenski gospodar*, 25. 2. 1926, št. 8, str. 5, Teharje pri Celju.

⁹⁶ SI_PAM/0122/01340 Prostovoljna gasilska četa Teharje: ukinitveni spis.

⁹⁷ SI_PAM/0122/03357 Pevsko društvo Slavec Teharje: zapisnik seje 25. 2. 1928.

⁹⁸ SI_PAM/0122/03357 Pevsko društvo Slavec Teharje: zapisnik seje 15. 2. 1931.

⁹⁹ SI_PAM/0122/03357 Pevsko društvo Slavec Teharje: zapisnik seje 11. 2. 1928.

¹⁰⁰ *Slovenec*, 6. 5. 1931, št. 101, str. 5, Teharje.

¹⁰¹ SI_PAM/0122/03357 Pevsko društvo Slavec Teharje: zapisnik seje 13. 9. 1932.

Janez Zupanc.¹⁰² Ob tej priložnosti so osnovali tudi jazz orkester.¹⁰³ Pogosto so peli in nastopali na vrtnih veselicah domačih gostiln, predvsem Lavrič-Žoharjeve, kjer so imeli svoj sedež.¹⁰⁴ Nastopali so tudi na drugih slovesnostih in pogrebih, med drugim tudi ob odkritju spomenika teharskemu duhovniku Janezu Čemažarju leta 1929.¹⁰⁵ Leta 1938 je pevsko društvo deseto obletnico delovanja obeležilo s slavnostno sejo in popoldansko vrtno veselico v Lavričevi gostilni.¹⁰⁶ Vsako leto so v Žohar-Lavričevi gostilni priredili vinsko trgatve ter ob žlahtni kapljici zapeli predvsem narodne pesmi in napitnice.¹⁰⁷ Ob ukinitvi društva je bil njegov predsednik Božidar Žohar, tajnik Janez Škale in blagajnik Janez Zupanc – ti so podpisali izjavo o razpustu društva. Društvo je bilo razpuščeno 15. novembra 1941 s strani nacističnih oblasti.¹⁰⁸

Na Teharjah je delovalo tudi pevsko društvo Teharski zvon, katerega člani so večinoma prepevali cerkvene in nabožne pesmi, kar dokazuje že njihovo ime. Društvo je bilo razpuščeno 15. novembra 1941 s strani nemške oblasti.¹⁰⁹

Telovadno društvo Orel

Teharski Orli so imeli ustanovni občni zbor v nedeljo, 19. novembra 1911, v društveni dvorani teharske »kaplanije«. Katoliško telovadno društvo je bilo ustanovljeno kot odsek Prosvetnega društva. Predsednik je postal Ivan Razbornik, načelnik Ivan Koštomaj, tajnik Franc Dimec,¹¹⁰ blagajnik Štefan Rebov, namestnika Leopold Aram in Mihael Gajšek, odbornik pa Vincenc Kovač. Ustanovitev društva je pozdravil profesor teologije dr. Jožef Hohnjec, ki je v govoru poudaril pomembno vlogo ustanavljanja telovadnih odsekov za katoliško mladino. Na koncu so za popestritev pripravili še igro »Za križ in svobodo«, ki so jo ponovili še v nedeljo, 26. novembra. Ob ustanovitvi je telovadilo 20 članov in ob tej priložnosti so si nabavili telovadno orodje.¹¹¹ Na pobudo Orlov je bil 11. julija 1920 ustanovljen ženski odsek teharskih

Orlic. K odseku je pristopilo 18 rednih in 10 podpornih članic. Fantje so svoje orlovske članice klicali mlade sestre in jim ob ustanovitvi zaklicali: »Na delo! Bratski Bog živi!«¹¹² Teharske Orle je po 1. svetovni vojni prevzel načelnik Ivan Pristovšek in jih vodil do leta 1927, ko je umrl, star komaj 20 let. Tako so teharski Orli izgubili ne samo odličnega telovadca, ampak tudi voditelja.¹¹³ Oktobra 1920 so člani teharskega Orla podelili diplomu častnega članstva za zasluge prvemu predsedniku Ivanu Rančigaju, ki je službeno odšel za provizorja v Čandram.¹¹⁴

Teharski odsek Orla je 13. junija 1920 pripravil velik orlovski tabor in telovadbo svojih članov. Sprevod je krenil iz Celja, spremljala pa ga je železničarska godba ZJZ iz Ljubljane.¹¹⁵ V teharski župni cerkvi je udeležence sprejel celjski opat Franc Ogradi in blagoslovil novo umetniško zastavo teharskega Orla, sicer delo šolskih sester v Mariboru. Po končanih nagovorih je sledil obhod po vasi na telovadišče, kjer je bila popoldne javna telovadba Orlov, ki jo je vodil Arnold Vlasak iz Ljubljane.¹¹⁶ Drugo veliko telovadno prireditev je teharski Orel izvedel septembra 1924, ko so pripravili združeno javno telovadbo s celjsko orlovsko srenjo. Prostih vaj se je udeležilo veliko naraščaja, gojenk ter starejših članov in članic. Teharčani so prikazali vaje na drogu in atletske panoge lahke atletike, Celjani pa vaje na bradlji. Sportne prireditve se je udeležil tudi minister Ivan Vesenjaj s soprogo, bratski nagovor pa je imel akademik Tratnik.¹¹⁷ Teharski Orli in Orlice so s svojimi nastopi spremljali tudi slovesnost maja 1925, ko je podružnična cerkev sv. Štefana dobila nove zvonove, in sicer namesto tistih, ki so bili odpeljani med 1. svetovno vojno.¹¹⁸ Priljubljeno zbirališče članov društva je bila cerkev sv. Ane nad Teharjami, kjer so po večernicah ali pomembnih cerkvenih praznikih večkrat priredili orlovske akademije, kjer so ob spremljavi domačih tamburašev in deklamacij člani in mladi naraščajniki izvedli nastope s prostimi vajami ali telovadbo na orodju.¹¹⁹

Z razpustom Orlovske zveze decembra 1929 se je katoliška mladina začela v okviru Prosvetne zveze povezovati v Fantovske odseke in Dekliške krožke. Po razpustu krovne Prosvetne zveze s strani banovinske oblasti 17. februarja 1933 ter obnovi katoliških društev in organizacij po vstopu prvaka Slovenske ljudske stranke dr. Korošca v jugoslovansko vladno stranko JRZ se je teharska krščanska mladina povezala v novoustanovljeni krajevni odbor fantovske

¹⁰² SI_PAM/0122/03357 Pevsko društvo Slavec Teharje: zapišnik seje 12. 5. 1938.

¹⁰³ *Nova doba*, 24. 6. 1938, št. 26, str. 3, Teharje.

¹⁰⁴ *Nova doba*, 8. 6. 1938, št. 28, str. 3, Teharje.

¹⁰⁵ *Slovenec*, 8. 6. 1929, št. 128, str. 5, Teharje pri Celju.

¹⁰⁶ *Jutro*, 29. 6. 1938, št. 148, str. 4.

¹⁰⁷ *Nova doba*, 16. 10. 1933, št. 84, str. 4, Pevsko društvo »Slavec«.

¹⁰⁸ SI_PAM/0122/00570 Pevsko društvo Slavec Teharje: ukinitveni spis.

¹⁰⁹ SI_PAM/0122/00574 Pevsko društvo Teharski zvon Teharje: ukinitveni spis.

¹¹⁰ Franc Dimec (1894–1962) je bil teharski kmečki posestnik, občinski odbornik in teharski župan med letoma 1936 in 1941. Bil je zadnji slovenski župan teharske občine do nemške okupacije aprila 1941. Med letoma 1931 in 1935 je bil občinski svetovalec župana Jožka Cajhna. Bil je član vrste odborov teharske občine, med drugim cestnega in cerkveno-upravnega. Leta 1936 je bil imenovan za predsednika krajevnega šolskega sveta Teharje, leta 1926 pa je bil preglednik občinskih računov (SI_ZAC/0062, Občina Teharje).

¹¹¹ *Slovenec*, 22. 11. 1911, št. 268, str. 3, Orel.

¹¹² *Slovenski gospodar*, 15. 7. 1920, št. 28, str. 2, Teharje.

¹¹³ *Slovenec*, 18. 5. 1927, št. 111, str. 5, Teharje.

¹¹⁴ *Slovenec*, 1. 10. 1920, št. 224, str. 3, Orlovski vestnik.

¹¹⁵ *Slovenski gospodar*, 10. 6. 1920, št. 23, str. 6, Veliki orlovski tabor na Teharjih.

¹¹⁶ *Slovenec*, 27. 6. 1920, št. 144, str. 3, Teharje.

¹¹⁷ *Slovenec*, 23. 9. 1924, št. 217, str. 4, Teharje.

¹¹⁸ *Slovenec*, 12. 5. 1925, št. 105, str. 4, Iz Teharjev.

¹¹⁹ *Slovenski gospodar*, 19. 7. 1928, št. 29, str. 10, Teharje.

Teharski tamburaši leta 1935 (Mauer, Tamburaški zbor na Teharju, str. 317).

Katoliške akcije, kjer je v 30. letih 20. stoletja v duhu papeških okrožnic prišlo do preporoda katoliškega gibanja.¹²⁰ V nedeljo, 18. avgusta 1935, so teharski fantje z dekanijским odborom fantovske Katoliške akcije pripravili praznik za katoliško mladino celjske dekanije. Na predvečer tega dogodka so prižgali kres v pozdrav. Veselo zborovanje, ki sta ga spremljala godba in petje, je potekalo pri sv. Ani, kjer jih je v imenu mariborskega škofovskega vodstva fantovske Katoliške akcije nagovoril akademik Ciril Žebot, nato pa še drugi predstavniki te organizacije.¹²¹ Vrhunec je sledil po končanem bogoslužju, kjer je okoli 1000 katoliških fantov nagovoril celjski opat Peter Jurak in jih svečano pozdravil.¹²²

Tamburaši Teharje

Teharski tamburaši so nastali in začeli delovati na pobudo in pod vodstvom teharskega duhovnika Pavla Vesenjaka.¹²³ Jeseni 1926 je bil ustanovljen

tamburaški zbor, ki ga je vodil kovinar Stanko Kislinger. Sprva je tamburaše vadil kar sam župnik Pavel Vesenjak, kasneje pa je vodstvo prevzel trgovski pomočnik Hinko Podjavoršek. V društvu so kmalu začeli igrati mladi teharski fantje in delavci iz okoliških industrijskih obratov, predvsem Železarne Štore ter tovarne pohišstva in stolov Stolarna Teharje. Teharski tamburaši so kmalu postali prepoznavni, tako da brez njih na Teharjah ni bilo veselice, praznovanja ali drugega družabnega dogodka. Največkrat so nedeljske popoldneve popestrili v teharskih gostilnah Cajhen, Zohar-Lavrič, Sušterič, pa tudi pri Sodinu v Bukovžlaku.¹²⁴ Velik uspeh je tamburaški zbor pri Teharčanih požel že po pol leta delovanja,¹²⁵ in sicer ob velikem slavlju domačega duhovnika Janeza Čemažarja.¹²⁶

Igrali so različne glasbene zvrsti, od polk, valč-

društev in vaditelj teharskih tamburašev (*Slovenski gospodar*, 15. 9. 1937, str. 3, Trojni srebrni jubilej v eni hiši).

¹²⁴ Mauer, *Tamburaški zbor*, str. 315.

¹²⁵ *Slovenec*, 24. 11. 1926, št. 269, str. 5, Teharje pri Celju.

¹²⁶ Janez Čemažar (1867–1928) je bil teharski duhovnik, občinski odbornik in narodnjak, ki se je rodil v Selcah nad Škofjo Loko. Duhovnik je postal leta 1894. Njegova glavna zasluga je, da je bila v letih 1906/07 na Teharjah zgrajena nova župna cerkev sv. Martina. Pred 1. svetovno vojno je vodil kampanjo za slovensko politično stran, se boril proti germanizaciji teharske občine in kandidiral za teharskega občinskega odbornika na narodni strani. Občini Teharje in Sv. Lovrenc pod Prežinom (danes Kompole) sta leta 1919 Čemažarja razglasili za častnega občana (SI_ZAC/0062, Občina Teharje).

¹²⁰ Vidovič-Miklavčič, *Društva*, str. 398.

¹²¹ *Slovenski gospodar*, 14. 8. 1935, št. 33, str. 8, Fantovski praznik za celjsko dekanijo.

¹²² Vidovič-Miklavčič, *Društva*, str. 399.

¹²³ Pavel Vesenjak (1889–1953) je bil duhovnik, član teharskih prosvetnih društev in brat narodnega poslanca Ivana Vesenjaka. Rodil se je v Sv. Marjeti pri Ptujju, v duhovnika je bil posvečen leta 1912. Na Teharje je prišel kot kaplan leta 1924, po Čemažarjevi smrti leta 1928 pa je postal duhovnik teharske fare. Kot duhovnik je bil vesele narave, član pevskih

kov, lastnih harmonizacijskih narodnih pesmi in podoknic do zahtevnih aranžmajev iz takratne tamburaške literature. Notno gradivo in instrumente so si kupovali z izkupičkom od nastopov. Vsako leto so nastopili tudi na vinski trgatvi v Majdičevi graščini (Mlinarjev Janez) in v nekdanji graščini industrialca Iva Čatra za kresni večer 24. junija, ko je gostitelj Ivo Čater praznoval god. Po letu 1932 je delovanje teharskih tamburašev začelo usihati, zmanjšalo se je število nastopov in članov. Povrhu pa je tamburašev zapustil vodja Hinko Podjavoršek, ki se je odselil. Vodstvo je prevzel študent medicine Marjan Barle, za njim pa Janez Bregar – in tako se je tamburaški zbor pomladil. Kljub novemu vodstvu in pomladitvi zbora pa teharski tamburaši niso doživeli ponovnega zagona in so leta 1936 prenehali igrati.¹²⁷

Društvo kmetskih fantov in deklet Teharje

Društva kmetskih fantov in deklet so ustanjavljali med letoma 1923 in 1934 v okviru Pucljeve liberalne Kmečke stranke, kasneje pa vladne, jugoslovanske usmerjene Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS). Društva so imela med obema vojnima nalogo nacionalno osvoboditi kmečko mladino, nuditi izobrazbo, izboljšati življenjske in delovne razmere, spodbujati skupinski duh, ščititi dobro ime vasi in izboljšati socialni položaj na vasi. Društvo Zarja na Teharjah je bilo ustanovljeno leta 1933, torej dobrih 7 let po prvem društvu na celjsko-savinjskem območju v Orlovi vasi.¹²⁸ Društvo je bilo nepolitično, vanj se je včlanjevala teharska kmečka mladina, ki se je družila in zabavala ob kmečkih in drugih opravilih. Društvo je podpiralo izobraževanje kmečke mladine, zato je bila že ob njegovem nastanku osnovana društvena knjižnica. S tem so spodbujali branje knjig in različnih časopisov, zlasti ob zimskih večerih.¹²⁹ Prvi redni občni zbor so pripravili 18. marca 1934 v narodni šoli. Izvolili so odbor, katerega predsednik je postal Franjo Kamenšek, podpredsednik Pavel Lubej, tajnik Jože Povalej, njegov namestnik Ivo Kamenšek, blagajnik Josip Videnšek in njegov namestnik Martin Ostrožnik. Ostali odborniki so bili Anica Lampret, Mimika Fridl, Avgust Kožuh, nadzornik Anton Tofant in Ivan Kristan. Mlade kmečke odbornike sta nagovorila in pozdravila teharski učitelj Josip Gosak, ki je govoril o življenju kmečkega človeka, in šolski svetnik Krošelj iz Ljubljane.¹³⁰ Društvo je svojega predsednika Franja Kamenška poslalo na tridnevni tečaj celjskega pododbora in osemdnevni tečaj na Zvezo kmečkih fantov in deklet, kjer so začrtali kmečko-mladinsko pot in želeli pridobiti čim več novih podpornih članov. Na rednem občnem zboru teharskega društva 12. marca

4- Der Chef der Zivilverwaltung in der Untersteiermark
Der Stillehaltkommissar

Reg. Nr. 3275
Referat: I.C.
Sachgeb.: 19A

Fragebogen
(Vor Ausfüllung genau durchlesen!)

1. Genaue Bezeichnung der Organisation, des Verbandes, Vereines oder der sonstigen Einrichtung: *Društvo kmetskih fantov in deklet Zarja Teharje*
2. Genaue Anschrift: *Außerschlag 17*
Bezirkshauptmannschaft: *Alle-Sand*
3. Art (Zweckbestimmung, z. B. Gewerkschaft, Styrbegeldverein, Sportverein usw.):
Wird beibehalten für Konsumorganisation für den Bauernstand
4. Welcher Dachorganisation (Sammelorganisation) ist bzw. war die Organisation oder die sonstige Einrichtung angeschlossen? *Zweckverein A. f. d. Stubai - Laibach*
5. Rechtsform der Organisation:
a) Die Organisation ist ein eingetragener Verein — nicht eingetragener Verein — eine Verwaltungsstelle — ohne eigene Rechtspersönlichkeit — oder eine sonstige Einrichtung und welche
b) Die Organisation ist errichtet auf Grund des Gesetzes — der Verordnung — von *16. III. 1933*
c) Die Organisation ist eingetragen im Vereinsregister, bei welcher Behörde?
Bezirkshauptmannschaft Alle-Sand
d) Der Bestand der Organisation wurde genehmigt von (Angabe der genehmigenden Behörde, des Aktenzeichens und des Datums des Genehmigungsbescheides)
6. Anzahl der Mitglieder a) am 1. April 1941
b) am Tage der Meldung
7. Name und Anschrift der Funktionäre oder ihrer Stellvertreter:
a) des Leiters *Ante Zilber - Außerschlag 17*
b) des Schriftführers *Maria Kamenšek Postort Triften, im Außerschlag 17*
c) des Kassiers *Jovan*
8. Wo werden Bankschlüsseltücher unterhalten?
9. Wurden Vermögenswerte beschlagnahmt oder aus der Untersteiermark entfernt?
wenn ja, durch welche Stelle? (Eine Aufstellung der beschlagnahmten oder entfernten Werte ist beizuschließen.)
10. Bestehen Forderungen oder Guthaben bei Organisationen, Vereinen oder Verbänden ausserhalb des untersteiermärkischen Gebietes?

Fischer den 15. IV. 1934

Anlage:
1 Exemplar des Statutes

Ukinitveni spis Društva kmetskih fantov in deklet Zarja Teharje (hrani: SI_PAM/0122, šk. 7, spis 328).

1935 je ostal ves stari odbor razen predsednika Franja Kamenška, ki se je zaradi prezaposlenosti odrekel predsedniškemu mestu. Za novega predsednika društva je bil izvoljen Anton Tofant.¹³¹

Društvo je večkrat priredilo različne gledališke in druge odrske igre, ki jih je režiral Josip Videnšek. Z igro Guzaj so gostovali tudi v Celju.¹³² Večkrat so prirejali igre s petjem in druge dramske igre; zelo odmevna je bila igra Rodoljub iz Amerike, ki je govorila o izseljencih, ki so se vračali v domovino, in nadutih vaških mogotcih, ki so se izdajali za dobrotnike.¹³³ Priljubljene igre in tekmovanja društva so bile tekme koscev, žanjic in grabljic, ki so jih v poletnem času prirejali na Vidmajerjevem travniku v Bukovžlaku, kasneje pa pri Videnšku na Teharjah. Prvo tekmovanje so organizirali junija 1934, ko je bil najboljši kosec Pavel Lubej, ki je prejel praktično nagrado, avtomatično motiko za sejanje koruze. Nagrade najboljšim sta podeljevala predsednik društva Franjo Kamenšek in dr. Bele, predstavnik celjskega pododbora.¹³⁴ Vsako leto oktobra so pri Videnšku v Bukovžlaku priredili vinsko trgatvo in pokazali, da je mladina večša pridelave grozdja in vina.¹³⁵ Društvo je

¹²⁷ Mauer, *Tamburaški zbor*, str. 317.

¹²⁸ Fijavž, *Delovanje društev*, str. 183–184.

¹²⁹ *Kmetski list*, 15. 29. 11. 1933, št. 48, str. 5, Teharje pri Celju.

¹³⁰ *Gruda*, 11, 1934, št. 5, str. 145, Teharje pri Celju.

¹³¹ *Kmetski list*, 17, 22. 5. 1935, št. 21, str. 5, Teharje.

¹³² *Kmetski list*, 16, 25. 4. 1934, št. 17, str. 4, Teharje pri Celju.

¹³³ *Kmetski list*, 3. 4. 1935, št. 14, str. 5, Teharje.

¹³⁴ *Kmetski list*, 13. 6. 1934, št. 24, str. 5, Teharje pri Celju.

¹³⁵ *Nova doba*, 16. 10. 1933, št. 84, str. 4, Teharje.

sodelovalo tudi z okoliškimi društvi, predvsem v Vojniku, Dramljah in Škofji vasi. Tako sta teharska člana društva Josip Videnšek in Ivan Kamenšek škofojevaškemu društvu pomagala in svetovala pri pripravi ter izvedbi igre Rokovnjači, ki so jo odigrali v Vojniku.¹³⁶

Društvo kmečke mladine Zarja, ki je imelo sedež v Bukovžlaku 17, je prenehalo delovati 15. oktobra 1941. Razpust sta podpisala predsednik Pavel Lubej in tajnica Terezija Resnik.¹³⁷

Marijina družba fantov in deklet Teharje

Pomembno vlogo pri vzgoji in izobraževanju mladih fantov, predvsem pa deklet, je igrala Marijina družba, ki jih je vzgajala v krščanskem duhu in za katoliško življenje. Pogosto je prirejala različna druženja, deklamacije in druge slovesnosti ob različnih verskih praznikih, predvsem ob Marijinem, svetih birmah in obhajilih. Družba je mladino tudi pripravljala na zakonsko življenje.¹³⁸ Za članstvo v društvu so bili določeni pogoji in poseben sprejem. V društvo so se včlanjevali mladi, še neporočeni fantje in dekleta, za pristop k društvu so se morali držati strogosti pri svojem spolnem življenju, morali so biti pridni, dobri in delavni ter se držati stroge krščanske vzgoje. Za pristop k članstvu so kandidati dobili svetovalce, pripravnice pa svetovalke. Imeli so mesečne shode, na razpolago pa so imeli tudi svojo knjižnico, kjer so lahko prebirali nabožne knjige in druge knjige s krščansko vsebino. Spodbujali so branje in naročanje društvenega verskega lista *Bogoljub*. Leta 1916 je bilo naročnikov *Bogoljuba* v teharski župniji več kot 100.¹³⁹ Leta 1911 so po dolgih dveh letih v družbo sprejeli novih 25 deklet in 6 fantov.¹⁴⁰ Med 1. svetovno vojno se je število članov močno povečalo, zlasti deklet. Leta 1916 je potekal slavnostni sprejem 11 fantov in 19 deklet. Vseh 11 fantov je bilo pri vojaki, 7 pa je bilo še kandidatov. Tako je družba leta 1916 štela 177 deklet in 7 kandidatov ter 40 fantov.¹⁴¹

V 20. letih 20. stoletja je Marijino družbo uspešno vodila in zastopala Marija Luževič, sestra teharskega organista in pevovodje Franja Luževiča. Leta 1925 je Marijina družba ob 20. obletnici obstoja v čitalnici v kaplaniji organizirala mladinsko prireditev, na kateri so nastopili otroci Marijinega vrta in vseh treh šol župnije. Šolarji Sv. Lovrenca so deklamirali Marijine pesmi, otroci iz Teharij pa so pripravili mladinsko veseligo v dveh dejanjih Teta iz Amerike. Na Marijin praznik so slovesno sprejeli fante in

dekleta v družbo ter 138 otrok v Marijin vrtec.¹⁴² V 30. letih je fantovski odsek vodil Joško Oberžan, ki je bil tudi član župnijskega odbora. Dekliški del družbe je vodila Jožefa (Pepca) Gorišek.¹⁴³ Marijina družba je pred letom 1918 večkrat darovala denarna sredstva za afriške in bolgarske misijone, za afriške dečke in deklice ter apostolstvo sv. Cirila in Metoda v različnih vrednostih med 20 in 50 kron.¹⁴⁴

Druge katoliške organizacije

Aprila 1914 je bila na Teharjah ustanovljena podružnica Slovenske straže, ki je bila kot katoliška narodnoobrambna organizacija ustanovljena julija 1910, tj. po prehodu Družbe sv. Cirila in Metoda v liberalne roke ter političnem razkolu med slovenskimi liberalci in klerikalci. Ustanovljena sta bila moški in ženski odbor. V podružnico so se vključevali katoliško opredeljeni Teharčani. Tesno so se povezovali s Slovensko krščanskosocialno zvezo. Večina podružnic je med 1. svetovno vojno usahnila, med drugim tudi teharska.¹⁴⁵

Na Teharjah so obstajale tudi manjše katoliške organizacije, društva in bratovščine, med njimi Apostolstvo mož in fantov, Marijina družba mladeničev in druge. Zastopala in vodila jih je Marija Luževič, tudi predsednica Marijine družbe, ki je bila pomembna članica vrste katoliških organizacij in njihova odbornica.¹⁴⁶

Članice Dekliške zveze so ob različnih praznikih, predvsem ob pustovanju in miklavževanju, v društveni sobi kaplanije prirejale različne gledališke igre. Na pustno nedeljo leta 1920 so v gostilni pri »Zlati goski« priredile kar dve igri, Zakleta soba in Strahovi. Gledališke igre je spremljal domači mešani pevski zbor Orlovske zveze.¹⁴⁷

Telovadno društvo Sokol Teharje–Štore

Sokolsko gibanje je bilo na Teharjah prisotno že pred 1. svetovno vojno, vendar do ustanovitve društva ni prišlo. Leta 1919 je bil osnovan začasni odsek teharskega Sokola, ki je spadal pod celjsko sokolsko župo ter je štel 32 članov in 38 članic. Predsednik odseka je postal brat Ivo Čater, znani celjski trgovec, industrialec in lastnik graščine Bežigrad. Sokolskemu društvu je prepustil prostor za telovadbo na svojem posestvu Bežigrad.¹⁴⁸ Telovadno društvo Sokol Teharje je imelo ustanovni občni zbor 31. julija 1920, ko so izvoli-

¹³⁶ *Kmetški list*, 11. 3. 1936, št. 11, str. 4, Dramlje.

¹³⁷ SI_PAM/0122/00036 Društvo kmetških fantov in deklet Zarja Teharje: ukinitveni spis.

¹³⁸ *Slovenski gospodar*, 19. 12. 1912, str. 5, Teharje.

¹³⁹ *Bogoljub*, 1916, št. 5, str. 157–158, Teharje.

¹⁴⁰ *Bogoljub*, 1911, št. 3, str. 100–101, Teharje.

¹⁴¹ *Bogoljub*, 1916, št. 5, str. 157–158, Teharje.

¹⁴² *Slovenski gospodar*, 3. 12. 1925, št. 51, str. 5, Vesele novice iz Teharja.

¹⁴³ *Slovenski gospodar*, 22. 11. 1933, št. 47, str. 9, Teharje.

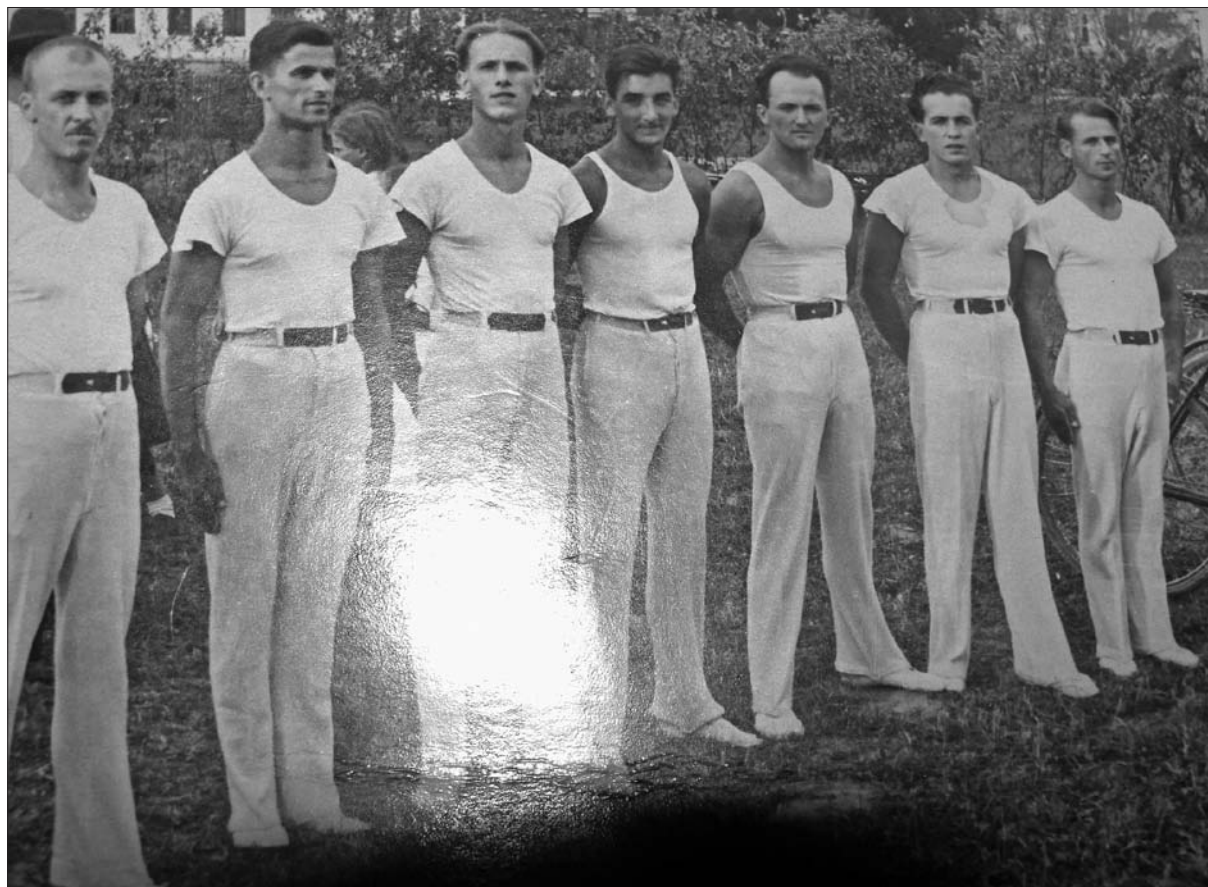
¹⁴⁴ *Bogoljub*, 1916, št. 10, str. 35, Za bolgarske misijone.

¹⁴⁵ *Slovenski gospodar*, 9. 4. 1914, št. 15, str. 2, Za narodno obrambo.

¹⁴⁶ *Slovenec*, 24. 11. 1926, št. 269, str. 5, Teharje pri Celju.

¹⁴⁷ *Slovenski gospodar*, 54, 12. 2. 1920, št. 6, Teharje.

¹⁴⁸ *Nova doba*, 7. 8. 1919, št. 84, str. 2, Sokolstvo.

Telovadni člani Sokolskega društva Teharje-Štore (hrani Franja Spolenak, rojena Žohar, Vrbeno).

li novo društveno vodstvo. Starosta društva je postal Ivan Bucej, podstarosta Ivo Gorišek, tajnik Branko Pečovnik, načelnik Rafko Rednak, blagajničarka Albina Žohar ter preglednika računov Joško Cajhen in Anica Cajhen. Ostali odborniki so bili Ivo Tlaker, Mija Ropan, Anton Rebersak in društveni orodjar Zvonko Štiglic. Na koncu društvenega občnega zbora je teharski nadučitelj Josip Gosak orisal pomen sokolstva, obenem pa se je bivšemu starosti Štefanu Bouconu ob njegovem odhodu zahvalil za požrtvovalno delovanje.¹⁴⁹ Svoje telovadne in društvene prostore so Sokoli imeli v dvorani bratov Štiglic na Teharjah, kjer so bile ob torkih in petkih popoldne telovadne vaje tudi za članice.¹⁵⁰ Nekateri liberalni vaščani Teharij so hoteli zapuščeno in dotrajano cerkev sv. Štefana v središču vasi Teharje spremeniti v sokolski dom, zaradi česar so prišli v spor s katoliško usmerjenimi Teharčani. Ti so potem na lastno pest zbrali denar in dotrajano cerkev za silo obnovili.¹⁵¹

Želja po sokolskem gibanju in življenju se je uresničila v industrijskem kraju Štore decembra 1930,

¹⁴⁹ *Nova doba*, 5. 8. 1920, št. 93, str. 3, Telovadno društvo Sokol.

¹⁵⁰ *Nova doba*, 8. 7. 1920, št. 82, str. 2, Telovadno društvo Sokol na Teharjih.

¹⁵¹ *Slovenski gospodar*, 4. 1. 1923, št. 1, str. 4, Cerkev so hoteli pretvoriti v Sokolski dom.

ko so se društvu pridružili sokolski člani iz Teharij. Tako je nastalo enotno Sokolsko društvo Teharje-Štore. Pripravljalni odbor društva, ki je bil sestavljen na predlog sokolske župe Celje, so sestavljali naslednji člani: železničarski uradnik Alojzij Repič, učitelj Anton Habič, delovodja Joško Herman ter železničarja v Štorah Štefan Jug in Franc Renčelj.¹⁵² Prve občne zборе so imeli v prostorih gostilne Špessa v Slancah.¹⁵³ Prvi redni občni zbor društva je potekal februarja 1931, ko je bilo imenovano društveno vodstvo. Starešina je postal Joško Herman, namestnik starešine učitelj Anton Kranjc, tajnik učitelj Anton Habič, predsednik prosvetnega odbora učitelj Anton Volavšek, načelnik mesar Josip Sikošek, namestnik načelnika tapetnik Ivan Čretnik, načelnica frizerka Vera Pavšič in namestnica načelnice učiteljica Elza Rojnik. Člani uprave so bili: blagajnik železničarski uradnik Alojzij Repič, matrikar dijak Vladimir Pavšič,¹⁵⁴ gospodar železničar Franc Renčelj, inž.

¹⁵² *Nova doba*, 5. 12. 1930, št. 97, str. 3, Štore.

¹⁵³ *Nova doba*, 22. 1. 1920, št. 10, str. 2, Teharje.

¹⁵⁴ Vladimir Pavšič – Matej Bor (1913–1993) je bil slovenski pesnik, dramatik, gledališki kritik, pesnik s partizansko tematiko in redni član SAZU. Rodil se je v Grgarju na Primorskem in s starši pred fašizmom zbežal na Štajersko. Otroška in dijaška leta je preživel v Štorah ter končal osnovno šolo

Edvard Černy in poštarica Anica Kos. Namestniki članov uprave so bili gostilničar Joško Cajhen, železničarski poduradnik Štefan Jug, železničar Joško Majcen, dijak Karel Vovk in učiteljica Karola Arnejč. Nadzorni odbor so sestavljali: orožnik Andrej Pavšič, gozdar Danijel Barle in kovinar Maks Seiberl; njihovi namestniki pa so bili gostilničar Albin Koželj, čevljar Franc Zupanc in čevljarski mojster Edvard Žalar. Razsodišče so zastopali predsednik Joško Gosak, podpredsednik dijak Slavko Črnigoy, dijak Jože Vodeb, šolski upravitelj Vojteh Jerin in strojnik Josip Majerle. Njihovi namestniki so bili železničar Peter Magajna, uradnik Karel Perko in gostilničar Maks Franzl.¹⁵⁵ Na naslednjem letnem občnem zboru leta 1932 je bilo izvoljeno nekoliko spremenjeno vodstvo. Starešina je ostal Joško Herman, tajnik Anton Habič in prosvetar Anton Volavšek. Novi pa so postali namestnik starešine učitelj Josip Gosak, načelnik Rudolf Črešnik, njegov namestnik Franc Bevc, načelnica Fani Golob in namestnica načelnice Justa Habič. Na novo je bilo imenovano tudi društveno razsodišče: predsednik Joško Cajhen, podpredsednik Anton Krajnc, Franc Zupanc ml., Franc Mlekuž in trgovec na Teharjah Štefan Rednak.¹⁵⁶ Januarja 1937 so izvolili nov odbor, ki so ga sestavljali starosta Franc Pocajt,¹⁵⁷ namestnik Ferdo Mavrič, tajnik Franc Perko, prosvetar Josip Herman, načelnik Rudi Črešnik, načelnica Edica Pocajt, blagajnik Andrej Pavšič, matrikarica Ana Lužnik in gospodar Franc Zupanc st. Nadzorni odbor so sestavljali Marjan Lavrič, Rihard Ulaga, Joško Cajhen, Jurij Čehovin, Janko Satler, Josip Videnšek, Vojteh Jerin, Jožefa Kramer, Franc Renčelj, Josip Resnik in Rudolf Pungartnik.¹⁵⁸

Prvi javni telovadni nastop je imelo društvo v nedeljo, 31. maja 1931, na travniku poleg štorske šole. Nastope so začeli s sprevodom železničarske godbe po cesti Teharje–Štore. Na telovadnem nastopu so pod vodstvom brata Burje vaje prikazali člani, članice, mladinci in otroški naraščaj. Prisotne sokolske člane in drugo občinstvo je nagovoril starosta sokolskega društva v Celju, dr. Milko Hrašovec,¹⁵⁹ ki je

izpostavil, da ima sokolsko gibanje v Štorah odlične možnosti za razvoj in da se bo uspešno razvijalo tudi v prihodnosti.¹⁶⁰ Javne telovadne nastope so imeli v občinskem parku Teharje in v Štorah, največkrat pred sokolskim domom, kjer so imeli sedež. Največje telovadne vaje in društvene nastope so prikazovali ob državnih praznikih in kraljevih rojstnih dnevih, ki so jih spremljali državna himna in sprevodi z železničarsko godbo, ter pri tem pozdravljali Tyrševo slovansko usmeritev.¹⁶¹ Marca 1932 so ob 100-letnici rojstva Čeha Miroslava Tyrša, ustanovitelja sokolskega gibanja, priredili veliko proslavo. Pripravili so bogat program starih in mladih članov, ob tem pa so opozorili, da imajo premalo finančnih sredstev za ustanovitev pevskega zbora in razširitev skromne telovadnice.¹⁶² Člani društva so poleg telovadbe gojili tudi druge športe, med njimi atletiko, odbojko, plavanje in smučanje.¹⁶³

V okviru društva je deloval tudi dobro organiziran gledališki in odrski odsek za petje. Dramski odsek je vodila sokolska načelnica Edica Pocajt. Igre je največkrat režiral Srečko Štaut, za masko pa je skrbel Avgusta Mavrič. Igrali so France Kojnik, Josip Herman, Edica Pocajt, Karel Jug,¹⁶⁴ Cokanova, Centrih, Jurij Čehovin, prof. Mrak, Ivan Klarič, Krivec in Maučeva.¹⁶⁵ Priljubljene in dobro obiskane so bile zlasti sokolske komedije. Decembra 1935 je društvo priredilo uspešno komedijo Nebesa na zemlji, ki so jo večkrat ponovili.¹⁶⁶ Posebno skrb so namenjali mladini, in sicer z mladinskimi igrami, katerih namen je bila dobra vzgoja mladega naraščaja. Igre sta največkrat režirala Josip Herman in teharska učiteljica Anica Kodela. Zlasti uspešna je bila Golierova mladinska igra »Jurček«.¹⁶⁷ Gledališki odsek ni nastopal samo na prireditvah in državnih praznikih v teharski občini, ampak pogosto tudi v Narodnem domu v Celju, sosednjem kraju Št. Lovrenc in Viču pri Ljubljani.¹⁶⁸ Leta 1936 je društvo doživelo velik kadrovski udarec, ko je šolsko ministrstvo premestilo dva zelo aktivna

in gimnazijo v Celju. Bil je aktiven član štorskega Sokola. Otroška leta v Štorah in na Teharjah je popisal v svoji avtobiografiji (Ocvirk, *Primorske*, str. 58–61).

¹⁵⁵ *Nova doba*, 23. 2. 1931, št. 16, str. 3, Štore.

¹⁵⁶ *Nova doba*, 19. 2. 1932, št. 15, str. 3, Štore.

¹⁵⁷ Franc Pocajt (1884–1952) je bil mlinar in trgovec z moko, ki je leta 1926 kupil in moderniziral Turkov mlin ob Voglajni v Čretu. Mlin se je preimenoval v Pocajtov mlin, ki je bil moderniziran z valjčnim mlinom in dodano žago. Bil je največji mlin na Teharjah. Leta 1933 je bil Pocajt izvoljen v teharsko občinsko upravo, sodeloval je v gospodarskem in davčnem odseku ter bil član krajevnega šolskega odbora Teharje. Aktivno se je udeleževal v teharskem društvenem in družabnem življenju (SI_ZAC/0062, Občina Teharje).

¹⁵⁸ *Nova doba*, 29. 1. 1937, št. 5, str. 4, Štore.

¹⁵⁹ Milko Hrašovec (1887–1976) je bil odvetnik, politik, pravnik in pristaš sokolskega gibanja. Nadaljeval je odvetniško tradicijo rodbine Hrašovec v Celju, ki se je začela leta 1888. Že njegov oče dr. Juro Hrašovec je bil med ustanovitelji celjskega Sokola leta 1890, Milko Hrašovec je starosta celjskega So-

kola postal leta 1923, leta 1933 pa še načelnik Savinjske podružnice Slovenskega planinskega društva v Celju (*Slovenski biografski leksikon*).

¹⁶⁰ *Nova doba*, 1. 6. 1931, št. 41, str. 2, Prvi javni nastop Sokola v Štorah.

¹⁶¹ *Nova doba*, 10. 7. 1936, št. 28, str. 3, Sokolski nastop na Teharju.

¹⁶² *Nova doba*, 11. 3. 1932, št. 21, str. 5, Štore (Tyrševa proslava).

¹⁶³ *Železarna Štore*, str. 116.

¹⁶⁴ Karel Jug (1917–1987) je bil slovenski športnik, športni delavec in pedagog iz primorske družine, zaslužen za razvoj športa in športne kulture na področju Štor in Celja. Mladostna leta je preživel v Štorah ter bil aktiven član in športnik športnih klubov Veneta, SK Štore in Sokoli Štore–Teharje. Za delovanje na področju športa in športne kulture je leta 1972 prejel najvišje priznanje na področju športa v Sloveniji, Bloudkovo nagrado (Ocvirk, *Primorske*, str. 35–37).

¹⁶⁵ *Nova doba*, 22. 10. 1937, št. 43, str. 3, Rodoljub iz Amerike.

¹⁶⁶ *Nova doba*, 6. 12. 1935, št. 51, str. 3, Štore.

¹⁶⁷ *Nova doba*, 17. 3. 1934, št. 21, str. 4, Dopisi. Štore.

¹⁶⁸ *Nova doba*, 28. 1. 1938, št. 5, str. 4, Gledališki odsek Sokola–Štore–Teharje.

člana društva, učitelja Franca Perka, ki je bil mentor številnim mladim predstavnikom Sokola, v Prevorje, in učiteljico Anico Kodela-Salmič, ki je bila pomembna vaditeljica šolskega naraščaja in je režirala številne mladinske igre ter prirejala šolske predstave, v Dramlje.¹⁶⁹

Leta 1935 je sokolsko društvo dobilo nove in večje prostore v Štorah. Železarna Štore je društvu proti mesečni najemnini prepustila dvorano v velikosti 10 x 5 m. Člani društva so se razveselili novih suhih in svetlih prostorov, na razpolago so imeli premični gledališki oder in veliko sejno sobo za njim. Prepričani so bili, da bodo novi prostori omogočili večji razmah društva, ki je zadnja leta životarilo. Stalni prostori so omogočili tudi redne gledališke nastope ter različna praznična slavlja.¹⁷⁰ Sokolsko društvo se je pogosto pritoževalo, da so bili njegovi letaki na oglasni deski občinskega urada Teharje raztrgani ali so izginili. Prav tako je izginil letak ob Župančičevi proslavi. Predstavniki društva so zatrjevali, da njihovi kulturni nastopi niso političnega značaja. Očitek je letel tudi na občinsko vodstvo, ki je bilo katoliško, torej SLS-ovo, in je nasprotovalo sokolskemu političnemu mišljenju.¹⁷¹

Društvo je bilo razpuščeno 15. decembra 1941; razpust so podpisali zastopniki društva: predsednik Franc Renčelj iz Teharij, tajnik Ivan Klarič iz Kresnik in blagajnik Flis.¹⁷²

Podmladek Jadranske straže Sv. Lovrenc–Teharje

Društvo Jadranska straža je nastalo kot narodno in kulturno združenje vseh Jugoslovanov ne glede na socialne, politične in jezikovne ovire. Jadranska straža je prirejala izlete in letovanje otrok iz šol Teharje in Sv. Lovrenc na morje, predvsem v Sušak in Bakar. Na jadranskih dnevih so prirejali predavanja o lepota, koristnosti in prednosti morja. Pri učencih na vseh šolah so razvijali pomorsko zavest, njeno bogastvo in zaklade in pripadnost Jadranskega morja slovanskega svetu ter promovirali pomorske poklice.¹⁷³ Nemške oblasti so društvo podmladek Jadranske straže Sv. Lovrenc–Teharje ukinile 1. decembra 1941.¹⁷⁴

Teharska podružnica Rdečega križa

Začetki nastanka Rdečega križa na Teharjah segajo v čas 1. svetovne vojne, ko sta v občini Teharje delovala dva krajevna odbora človekoljubne organizacije Rdeči križ Teharje in Štore, ki sta spadala

pod celjsko okrožje. Članarina v krajevnem odboru društva je znašala 2 kroni. Člani društva so zbirali predvsem prispevke v denarju in živilih za pomoči potrebne. Poleg tega so iskali in prijavljali osebe za delo pri Rdečem križu, zlasti v času 1. svetovne vojne.¹⁷⁵ V času med obema vojnama je Narodni krajevni odbor Rdečega križa za občino Teharje vodil župan Jožef Rebov, drugi odborniki pa so bili teharski nadučitelj Josip Gosak, učitelj Anton Volavšek, Ljudmila Potočnik, Štefan Stojan in Jakob Stropnik. Teharski občinski odbor Rdečega križa je bil razdeljen v nabiralne rajone, ki so jih zastopali posamezni nabiralci. Za rajon Teharje in Čret sta bila nabiralca Jožef Pogorevc in Jožef Šušterič, za Osenco, Zvodno in Pečovje Franc Selšek in Štefan Šuhl, za Vrhe in Kresnike Vinko Verdev in Anton Godec, za Štore Blaž Ulaga ter za Bukovžlak in Slance Ivan Resnik in Bogomil Burnik.¹⁷⁶

Druga društva

Prvo delavsko usmerjeno društvo je bilo na Teharjah ustanovljeno že pred 1. svetovno vojno, saj je nastajal vse številnejši delavski razred, ki je bil zaposlen predvsem v Železarni Štore. Ustanovljeno je bilo decembra 1912 kot protiutež teharskemu Orlu in drugim katoliškim društvom. Katoliško in klerikalno usmerjeno teharsko vodstvo članov tega društva ni imelo za narodne bojovníke, obtoževali so jih, da so sodelavci Nemcev, in jih imenovali »svobodni Slovenci«. ¹⁷⁷ Za nastanek teharske podružnice Delavskega podpornega društva v Celju ima velike zasluge teharski učitelj Rudolf Delakorda,¹⁷⁸ ki velja za enega od organizatorjev združevanja teharskega narodnega delavstva v enotno društvo. Za delavce je ustanovil društveno knjižnico in pevski krožek. Člani delavskega pevskega zbora so prepevali na delavskih prireditvah in praznikih, zlasti v Celju.¹⁷⁹ Vrtne zabave so prirejali v Cajhnovi gostilni na Teharjah, kjer so imeli svoje društvene prostore in redna občna srečanja.¹⁸⁰

V občini je delovala tudi podružnica Zveze rudarjev Jugoslavije za Teharje. Vključevala je predvsem rudarje iz Zvodnega in Osence, ki so delali v rudnikih Pečovje, Pečovnik in Zabukovica. Podružnica je imela ustanovni občni zbor 3. oktobra 1937 na Bregu pri

¹⁷⁵ *Slovenski gospodar*, 6. 8. 1914, št. 33, str. 4, Društvo Rdeči križ za celjski okraj.

¹⁷⁶ SI-ZAC/0062, Občina Teharje, fasc. 1, sign. 1, zapisnik seje 11. 8. 1926.

¹⁷⁷ *Slovenski gospodar*, 22. 2. 1912, št. 8, str. 4, Teharje.

¹⁷⁸ Rudolf Delakorda (1887–1916) je bil delaven in narodno zaveden teharski provizorični učitelj ter pobudnik ustanavljanja teharskih društev, predvsem delavskih. Po vpoklicu v avstro-ogrsko vojsko v času 1. svetovne vojne je bil ranjen na bojišču, kar mu je pustilo psihične posledice. Pod vplivom alkohola in vojaških travm je utonil zelo mlad (*Učiteljski tovariš*, 28. 1. 1916, str. 1, Rudolf Delakorda).

¹⁷⁹ *Učiteljski tovariš*, 28. 1. 1916, št. 2, str. 2, Rudolf Delakorda.

¹⁸⁰ *Narodni list*, 10. 7. 1913, št. 28, str. 4, Teharje.

¹⁶⁹ *Nova doba*, 11. 9. 1936, št. 37, str. 3, Štore pri Celju.

¹⁷⁰ *Nova doba*, 22. 11. 1935, št. 49, str. 3, Štore.

¹⁷¹ *Nova doba*, 6. 5. 1938, št. 19, str. 3, Štore. Tiganje lepakov.

¹⁷² SI_PAM/0122/01539 Sokolsko društvo Štore–Teharje: ukinitveni spis.

¹⁷³ *Nova doba*, 2. 6. 1934, št. 43, str. 1, Za naše morje.

¹⁷⁴ SI_PAM/0122/01218 Podmladek Jadranske straže Sv. Lovrenc–Teharje: ukinitveni spis.

Celju. Podružnica rudarjev Teharje–Pečovnik je rudarje v teharski občini zastopala na področju urejanja delavskih kolektivnih pogodb, neurejenih delovnih razmer in izboljšanja položaja rudarjev.¹⁸¹ Društvena podružnica je pripravila velik društveni shod v nedeljo, 20. februarja 1938, v dvorani Delavske zbornice. Na shodu je centralni tajnik Zveze rudarjev Jurij Arh iz Zagorja poročal o pomenu delavske strokovne organizacije, predvsem za večjo uveljavitev delavskih pravic.¹⁸² Razpust društva sta podpisala predsednik Oblak in tajnik Ludvik Rehar, oba doma iz Zvodnega. Društvo je bilo ukinjeno 15. januarja 1942.¹⁸³ Teharske delavce je zastopala podružnica Zveze delavcev Teharje, ki je bila ukinjena 15. januarja 1942.¹⁸⁴

Sklep

Prva teharska slovenska društva so odigrala pomembno vlogo na kulturnem, šolskem, političnem in deloma na gospodarskem področju, da se slovensko prebivalstvo ni ponemčilo ter je, nasprotujoč nemškemu vplivu pod vodstvom štorske železarne in celjskega nemštva, ohranilo slovensko zavest in jezik. Ljudi so spodbudila, da so se začeli društveno udeleževati in aktivno soustvarjati društveno življenje v kraju.

Društveno življenje med obema vojnama je bilo na visoki ravni, izredno pestro, razgibano in živahno ter v društvenem razvoju ni zaostajalo za bližnjim gospodarskim in trgovskim središčem v Celju. Ustanovljena društva so občini dajala razvedrilni, kulturni, športni, politični in deloma tudi gospodarski pečat. Primerna so bila za različne osebne interese, socialne sloje, stanovske in politične poglede ter starostne skupine. Pestro in razgibano društveno življenje je prekinila 2. svetovna vojna. Današnje kulturno in društveno življenje na Teharjah ni tako pestro, živahno in primerljivo z medvojnimi obdobjem. To dokazuje že manjše število društev.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI_PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

SI_PAM/0122, združeni ukinitveni spisi teharskih društev

SI_ZAC – Zgodovinski arhiv Celje

Občina Teharje/0062
OŠ Teharje/0887

¹⁸¹ *Delavec*, 15. 11. 1937, št. 11, str. 2, Nova postojanka ZRJ.

¹⁸² *Delavska politika*, 19. 2. 1938, št. 15, str. 3, Zveza rudarjev Jugoslavije, podružnica Teharje–Pečovnik.

¹⁸³ SI_PAM/0122/02208 Podružnica Zveze rudarjev Jugoslavije Teharje: ukinitveni spis.

¹⁸⁴ SI_PAM/0122/02232 Podružnica Zveze delavcev Teharje: ukinitveni spis.

ČASOPISNI VIRI

Bogoljub, 1911, 1916.

Delavec, 1937.

Delavska politika, 1938.

Domovina, 1893, 1897, 1905.

Gruda, 1934.

Ilustrovani narodni koledar, 1894.

Jutro, 1938.

Kmetovalec, 1924, 1928, 1929, 1931, 1934.

Kmetški list, 1933, 1934, 1935, 1936.

Narodni list, 1912, 1913.

Nova doba, 1919–1922, 1929–1938.

Novice, 1862, 1864.

Pevce, 1922.

Rodoljub, 1893.

Slovenec, 1911, 1920, 1923–1925, 1927, 1929, 1931, 1935.

Slovenski delavec, 1941.

Slovenski gospodar, 1883, 1892, 1900, 1902, 1903, 1910, 1911–1914, 1920, 1923, 1925–1929, 1933, 1935–1937, 1939.

Učiteljski tovariš, 1916.

Vestnik šolske družbe sv. Cirila in Metoda, 1902.

LITERATURA

140 let gasilstva v Celju. 1871–2011 (ur. Andreja Videc). Celje: Gasilska zveza Celje, 2011.

Čuček, Filip: *Uspehi spodnjestajerskih Slovencev v Taaffejevi vladni dobi. Gospodarske, socialne, kulturne in politične razmere na Spodnjem Štajerskem v času Taaffejeve vlade (1879–1893)*. Celje: Zgodovinsko društvo Celje, 2008.

Fijavž, Franjo: *Delovanje društev kmetijskih fantov in deklet na celjsko-savinjskem območju. Celjski zbornik*, 1981, str. 181–202.

Goropevšek, Branko: *Narodna čitalnica v Celju 1862–1927*. Celje: Mestna občina Celje, 2003.

Koren, Mirjana in Sonjo Ifko: *Pomen obrtnih mizarških delavnic za razvoj slovenskega pohištvenega oblikovanja – primer Mizarstva Stojan s Teharjij. Studia Historica Slovenica*, 13, 2013, št. 1, str. 241–263.

Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana: Uprava krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937.

Luževič, Franjo: *Otroški in mladinski zbori ob stoletnici skladateljevega rojstva*. Ptuj: Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, 2003.

Maček, Jure: *Ukinitveni komisar za društva, organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem*. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2004.

Mauer, Franjo: *Tamburaški zbor na Teharju. Celjski zbornik*, 1987, str. 315–318.

Ocvirk, Matej: *Primorske družine in priimki na Teharjah in v Štorah*. Teharje: Sponka, 2015.

Ocvirk, Matej: *Županove zdrahe, tegobe in radosti. Župani Teharjij, občinske volitve in njihovo de-*

- lovanje od leta 1849 do razpada Avstro-Ogrske. *Zgodovina za vse*, št. 2, 2014, str. 60–73.
- Orožen, Janko: *Zgodovina Celja in okolice*. II. knjiga. Celje: Kulturna skupnost, 1971.
- Slovenske železarne: Železarna Štore 1845–1975* (ur. Stane Ocvirk). Štore: Železarna Štore, 1975.
- Vidovič-Miklavčič, Anka: Društva in organizacije v meščanskem taboru v celjskem okraju 1929–1941. *Kronika*, 52, 2004, str. 391–410.
- Vovko, Andrej: *Odborniki in članstvo podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918*. Ljubljana: Inštitut za biografiko in bibliografijo ŽRC SAZU, 2004.

S U M M A R Y

Associations and social life in Teharje before the Second World War

Before the first associations emerged and social life developed in Teharje, local inhabitants mostly took part in Celje's social activities, at the locally based National Reading Society. An important role in it was played by two patriots from Teharje, Anton Grabič and Miha Vizjak, who represented the rural section of the Reading Society Celje. After the First World War, the number of especially singing, sport and also workers' associations soared. All associations took care of the social lives of Teharje's inhabitants, organised a multitude of events, fetes and lectures of educational nature, and forged ties with similar associations in the neighbouring or other areas. Although most associations were apolitical, they differed in their political orientations and affiliations with political parties, advocating the Catholic, liberal or socialist political camp.

The first Slovenian association founded in Teharje was the subsidiary of the St. Cyril and Methodius Society in 1893. Its inception was a direct result of the development of the Slovenian education system and the struggle against Germanisation during the strained political relations between the Slovenes and Germans. Soon afterwards, in 1897, the Slovenian Political Association was established to provide political support for the unification of Slovenian patriots at municipal elections and to encourage the local inhabitants to cast their ballots and vote for Slovenian patriots. In 1889, Germans and supporters of the German thought founded a subsidiary of the

German organisation Schulverein in the industrial town of Štore.

Music and singing were the most popular forms of association and social life. The most numerous, no fewer than five, were singing societies. These associations were of apolitical nature and largely concerned with promoting social events, entertainment, as well as music education and preservation of folk and national songs. This period also witnessed the establishment of gymnastic societies, the Teharje Sokol and Orel. Apart from being responsible for the physical and sport development, these societies also pursued their respective political and ideological causes. The Teharje Orel Society drew its members from the Catholic youth and the Sokol Society from the liberally-minded, pro-Yugoslav youth, supported by the royal dynasty. The development of industrialisation, the expansion of industrial plants in the neighbouring town of Štore, and the influx of workers to Teharje also led to the founding of workers' associations as well as various vocational and rank organisations that supported the working class in its struggle for the improvement of workers' rights and conditions, as well as for the working class education. Thus, the Yugoslav Miners' Union took care of miners and the Yugoslav Workers' Union of other workers. The municipality was also the seat of a humanitarian organisation, a local branch of the Red Cross.

On the Catholic side, the Educational Society (Prosvetno društvo) with numerically the strongest membership was assigned the central place and the most important role. It was the first Catholic society in Teharje, established in 1911 under a slightly different name (Izobraževalno društvo). Catholic associations were the most organised and received the greatest financial support. They were the only ones to have at their disposal a common area called "Chaplaincy", in the vicinity of the Teharje church, which consisted of a hall, a reading room, and a central area designated for socialising and holding events. The biggest problem facing associations was the shortage of money and other financial sources, as well as the lack of suitable premises for their activities. Many other associations were based in Teharje's numerous taverns that served as important centres of social and cultural life. Following the German occupation of Slovenian provinces in 1941, many associations were banned and dissolved by the Nazi authorities. After the Second World War, a great number of associations were not re-established and never resumed their activities, with the exception of the Voluntary Fire Brigade Teharje.